

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Dětský volný čas v 50. a 60. letech v Československu ve vzpomínkách
pamětníků: Výzkum oral history**

**Children's Free Time in 1950s and 1960s as Remembered by
Contemporary Witnesses: An Oral History Survey**

Tereza Staňková

Vedoucí práce: Mgr. Doubravka Olšáková, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání — Dějepis se zaměřením na vzdělávání

2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Dětský volný čas v 50. a 60. letech v Československu ve vzpomínkách pamětníků: Výzkum oral history vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 21. 4. 2017

.....

podpis

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala především vedoucí mé práce Mgr. Doubravce Olšákové, Ph.D. za cenné rady a trpělivost při výběru a zpracování tématu. Dále bych ráda poděkovala Stefánii Bílkové za pomoc při formální úpravě práce.

Anotace

Tato práce se věnuje dětskému volnému času v 50. a 60. letech v Československu se zaměřením na vnímání ideologického podbarvení volnočasových aktivit z pohledu samotných recipientů. Zaměřuje se na stručné shrnutí dosavadních poznatků k tématu a jejich srovnání se vzpomínkami pamětníků. Pomocí tohoto srovnání pak zkoumá, zda děti v 50. a 60. letech vnímaly ideologii v nabídce volnočasových aktivit. Využívá v první řadě rozhovory s pamětníky, které zpracovává podle postupů metody oral history. Faktografii čerpá především ze sekundární literatury.

Klíčová slova

Československo, komunismus, ideologie, volný čas, děti, orální historie

Annotation

This thesis refers to the free time of children in the 1950s and 1960s in the Czechoslovakia with a focus on the recipient's perception of the ideological influence on leisure activities. It is focused on a brief summary of present knowledge of the topic and its comparison with the memories of contemporaries. By means of the comparison, it examines if the children in the fifties and sixties were aware of the ideology in the offer of leisure activities. The thesis uses interviews with the contemporaries which are processed according to the oral history method. The factual information is extracted from secondary literature.

Keywords

Czechoslovakia, communism, ideology, free time, children, oral history

Obsah

1 Úvod	6
2 Metodika práce, literatura a prameny	9
2.1 Metodika práce	9
2.2 Literatura a prameny	12
3 Organizovaný volný čas	15
3.1 Školní družiny a kluby	15
3.2 Pionýrská organizace	20
3.2.1 Domy pionýrů a mládeže	23
3.2.2 Pionýrské tábory ROH	24
4 Neorganizovaný volný čas	30
4.1 Knihy a časopisy pro děti.....	30
4.1.1 Knihy pro děti.....	30
4.1.2 Časopisy pro děti.....	36
4.2 Rozhlasová, televizní, filmová tvorba pro děti	40
4.2.1 Rozhlasová tvorba pro děti.....	40
4.2.2 Televizní tvorba pro děti	45
4.2.3 Filmová tvorba pro děti	51
5 Závěr	56
6 Seznam pramenů a literatury	59
7 Textové přílohy	64
8 Obrazové přílohy	72

1 Úvod

Tématem této práce je dětský volný čas v 50. a 60. letech v Československu se zaměřením na vnímání ideologického podbarvení volnočasových aktivit z pohledu samotných recipientů. Poválečná Evropa bývá občas nazývána jako společnost volného času, jehož rozmach souvisí se zvýšením životní úrovně po překonání akutních poválečných hospodářských problémů. Státy východního bloku byly tímto rozvojem ovšem zasaženy až o něco později a ve specifické formě. Československo nebylo v rámci východního bloku výjimkou.

Poválečné Československo se ve druhé polovině 40. let a na počátku 50. let soustředilo především na obnovu předválečných standardů. Sice se obnovil večerní a noční život (návštěva divadel, kin a restauračních zařízení), ale zároveň si ho většina lidí nemohla kvůli ekonomické situaci dovolit. Československo mělo už od svého vzniku v roce 1918 uzákoněnou osmihodinovou pracovní dobu včetně pracovních sobot, tedy 48 hodin za týden. Hnacím motorem budování ekonomiky ve druhé polovině 40. let byl zájem na ekonomickém a hospodářském rozvoji válkou poničeného státu. Po roce 1948 a především na začátku 50. let se ovšem snaha o návrat hospodářství k předválečné úrovni transformovala v budovatelské nadšení, které mělo za cíl vybudovat nový, lepší socialistický stát. Nechystalo se proto už další zkracování pracovní doby a práce měla stát pro občany nejvyšší hodnotou a vrcholnou formou seberealizace, přičemž volný čas byl jen prostorem pro nabytí nových sil k práci. Charakteristická pro volný čas ve státech východního bloku je míra zásahů státu do jeho organizace. Totalitní režimy se snažily o to, aby člověk po práci trávil svůj čas kulturně a i po pracovní době se zaslouhoval o budování socialistického státu. Důraz byl obzvláště během 50. let kladen na kolektivní trávení volného času. Spolková činnost, individuální zájmy, trávení volného času v rodinném kruhu, pasivní zábava nebo „antikulturní“ trávení volného času (alkoholismus, absentérství, sdružování v partách, západní hudba) byly považovány za podezřelé a negativní.¹ Velká pozornost byla přirozeně věnována dětem a mládeži, nejzranitelnější skupině obyvatelstva, u níž zároveň bylo důležité podchytit jejich mimoškolní výchovu a dohlížet na jejich trávení volného času v duchu budovatelského socialismu. Ideálem v oblasti trávení volného času dětí a mládeže byl stejně jako u dospělých aktivismus, jehož podněcovateli byly v případě mládeže (15-26

---

¹ FRANC, Martin a Jiří KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích 1957-1967*. Praha: Academia, 2013, s. 15-27.

let) Československý svaz mládeže a v případě dětí (6-15 let) Pionýrská organizace Československého svazu mládeže.

Od poloviny 50. let se začínal pohled na roli volného času proměňovat. Začínal být chápán jako legitimní součást života a způsoby, jak ho trávit, se začínaly rozrůžňovat. V této době můžeme hovořit o konzumním přístupu k volnému času. Zároveň se začalo seriózněji uvažovat a diskutovat o úloze volného času, o přístupu k němu. V roce 1956 se snížila pracovní doba na 46 hodin týdně. Kromě úvah o volném čase obecně se samozřejmě začalo přistupovat jinak také k volnému času dětí a mládeže. Ačkoliv byl stále upřednostňován kolektivní způsob trávení volného času a jeho realizace byla hlídána, volný čas dětí začínal být vyhrazen kromě edukačních aktivit také zábavě.

V 60. letech se pak i do oblasti volného času dostala všudypřítomná liberalizace. Ohledně volného času se v 60. letech v české společnosti rozpoutala velice živá odborná debata, která v návaznosti na společenské změny, zkrácení pracovní doby a obdobné diskuze v západním světě měla snahu o předefinování role volného času. Jeho hlavní roli čeští sociologové sice z větší části viděli v rozvoji sebe sama, ale už neodsuzovali využití volného času čistě k odpočinku a zábavě. Všechny aspekty života v Československu se stávaly lehce svobodnějšími a volný čas nezaostával. Snahy o uvolnění konceptu zasáhly i volný čas dětí. Liberalizační tendence v mimoškolní pedagogice v 60. letech usilovaly o větší prostor pro skutečné zájmy dětí, pro spontánní činnost. K volnočasovým aktivitám se začínalo přistupovat z pohledu zájmu dětí a nabídka se mu v mnohém přizpůsobovala, ačkoli samozřejmě ani v 60. letech zcela ideologický rozměr neztratila. Pražské jaro a s ním související výrazné uvolnění do oblasti dětského volného času samozřejmě zasáhlo. Vycházeli dříve zakázaní autoři, rozhlas a televize se věnovaly ve větší míře politickým tématům a dříve kontroverzním diskuzím. Pionýrská organizace ČSM se rozpadla a transformovala v Československého pionýra. Kromě přetvořeného, pravicově orientovaného Pionýra byla obnovena činnost Junáka, čímž byla v oblasti dětských volnočasových organizací na krátkou dobu zajištěna určitá míra plurality.² Krátké uvolnění, které všechny složky společnosti postihlo, se pak velice rychle vrátilo k normálu s přicházející normalizací.

---

² MAROUŠEK, Kamil. *Historie volnočasových aktivit v naší zemi v letech 1911–1990* [online]. České Budějovice, 2007 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/WWZwxH>. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Vedoucí práce Doc. Mgr. Michal Kaplánek, Th.D., s. 66.

Cílem této práce je komplexní zpracování problematiky volného času dětí v Československu v 50. a 60. letech, kterou doposud žádná odborná publikace zcela neobsáhla. Konkrétní nabídka volnočasových aktivit, kterou komunistický režim ve sledovaném období dětem poskytoval, bude následně srovnávána s pohledem pamětníků, kteří v 50. a 60. letech prožili dětství, a pro které byla nabídka tedy určena. Z výsledků komparace pak bude možné potvrdit, nebo vyvrátit, zda děti v 50. a 60. letech v nabídce volnočasových aktivit vnímaly ideologický podtext, který byl pro většinu těchto aktivit charakteristický.

2 Metodika práce, literatura a prameny

2.1 Metodika práce

Práce je rozdělena do tří stěžejních částí, jež se pak dělí dále na menší kapitoly a podkapitoly. První část se zabývá metodikou práce. Jelikož je práce specifická velkou mírou využití vzpomínek pamětníků, zabývá se první část také metodou oral history a jejím aplikováním na mou práci. Druhá část se zaměřuje na organizovaný volný čas dětí a mládeže. Je členěná na menší kapitoly a podkapitoly, které odpovídají jednotlivým aktivitám řazeným do organizovaného volného času. Třetí část se pak zabývá časem neorganizovaným, tedy individuálními zájmy dětí. Opět se člení na menší kapitoly a podkapitoly, které pojednávají o nejčastějších aktivitách, jimž se děti individuálně ve sledovaném období věnovaly. Při výběru těchto aktivit jsem vycházela mimo jiných zdrojů velkou měrou také z rozhovorů s pamětníky, kteří tyto aktivity často zmiňovali. Podkapitoly ve druhé a třetí části jsou koncipovány podobným způsobem za použití komparativní metody. Vždy je nejprve nastíněn vývoj konkrétního způsobu trávení volného času, jsou uvedena základní fakta. Tato fakta jsou následně konfrontována s odpověďmi pamětníků. Cílem komparace je zjistit, jak respondenti vnímali a přijímali jednotlivé aspekty nabízených způsobů trávení volného času.

Klíčovou metodou pro tuto práci je metoda oral history, jelikož je práce založena na srovnávání vývoje jednotlivých způsobů trávení volného času s výpověďmi pamětníků a interpretaci jejich odpovědí i tohoto srovnávání. Metoda oral history je v prostředí české historiografie poměrně nová, opravdový boom zažila až po revoluci. Velice rychle se ale rozvíjí a o jejích postupech a zásadách už vyšlo několik publikací. Mezi nejznámější české historiky, kteří se metodou oral history zabývají, patří prof. PaedDr. Mgr. Miroslav Vaněk, Ph.D. a PhDr. Pavel Mücke, Ph.D., z jejichž publikace *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie* budu vycházet při zpracování rozhovorů s pamětníky a při obeznámení čtenářů se základními postupy oral history.

Publikace definuje orální historii jako „řadu propracovaných, avšak stále vyvíjejících a dotvářejících postupů, jimiž se badatel v řadě humanitních, společenskovedních oborů dobírá nových informací a poznatků na základě ústního různě fixovaného sdělení osob, jež byly účastníky či svědky určité události nebo procesu, který badatel zkoumá.“³ Hlavními formami, kterými oral history získává informace od pamětníků,

---

³ VANĚK, Miroslav, Pavel MÜCKE a Hana PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 11.

jsou interview a životní příběh. Interview se spíše zaměřuje na konkrétní událost nebo období, zatímco životní příběh je spíše vyprávění narátora o dosavadním životě počínaje dětstvím nebo ranou dospělostí. V tomto případě byla převážně použita forma životního příběhu. Ta se dále dělí dle postupu na chronologickou a strukturovanou, přičemž v rozhovorech, které v této práci využívám, byl použit strukturovaný postup. Pamětníci nevyprávěli svůj život podle toho, v jakém pořadí se události odehrály, ale podle témat – vybavení domácnosti, škola, zábava, zaměstnání, svátky, móda, vaření, politika, ...⁴

Autoři se v knize věnují nejrůznějším aspektům metody oral history, přičemž se nejvíce zaměřují na praktické využití. Po teoretickém úvodu, v němž se zamýšlejí nad metodou samotnou, především otázkou její objektivnosti a spolehlivosti narátorovy paměti, a nastiňují základní historický vývoj od začátků oral history v USA po založení České asociace orální historie, se publikace věnuje dotazování v praxi. Nejrozsáhlejší kapitola je věnována rozhovoru s pamětníkem – od výběru narátorů přes jejich kontaktování, výběr místa rozhovoru, přípravu nahrávací techniky, průběh rozhovoru k přepisu a syntaktickým či stylistickým úpravám. Autoři v ní uvádějí na první pohled jasné, ale přesto důležité podmínky pro získání kvalitního rozhovoru. Připomínají důležitost výběru místa, na kterém se narátor cítí dobře, nebo seznámení se s nahrávací technikou. Upozorňují na faktory, které mohou rozhovor ovlivnit – kromě místa například věkový rozdíl mezi tazatelem a narátorem, genderové hledisko a samozřejmě chování tazatele. Co se týče průběhu rozhovoru, doporučují jej dělit na čtyři části, přičemž při každé pracovat s pamětníkem nepatrně jinak. První rozhovor by měl probíhat především podle pamětníka, ten by měl mít možnost nerušeně vyprávět, pokud ovšem chce (někteří pamětníci tuto schopnost nemají). Druhý rozhovor už by měl být zaměřený na konkrétní okruhy, které tazatele zajímají, případně doplňovat informace poskytnuté v prvním. Případný třetí rozhovor, pokud proběhne, konfrontuje pamětníka s odpověďmi jiných narátorů účastnících se téhož projektu. A čtvrtá fáze je nazvaná „fáze sporu“, kdy tazatel projedná s narátorem difference a podezření na to, že narátor některé věci zatajil nebo zkreslil.

Závěrem práce s pamětníky může být finální analýza a interpretace rozhovorů, která však podle některých odborníků není nutná. Autoři považují analýzu a interpretaci získaných odpovědí za cíl metody oral history. Také ale upozorňují, že interpretace nemůže být definitivní výsledek, protože kvalitativní výzkumy nejsou založeny na ukončenosti a

---

⁴ VANĚK, MÜCKE a PELIKÁNOVÁ, *Naslouchat hlasům paměti*, s. 76-80.

výlučnosti. „Do orálněhistorického výzkumu nepatří zevšeobecnující soudy a vyhodnocení podle kvantitativních měřítek,“⁵ uvádějí autoři. Je tak důležité nechat pramen (rozhovor s narátorem) přístupný dalšímu bádání a případným dalším interpretacím.

Pro potřeby této práce byly použity rozhovory s dvaceti pamětníky (ukázkový rozhovor je součástí práce jako příloha) narozenými mezi lety 1929 a 1953. Rozhovory vznikaly v rozmezí prosince 2014 a ledna 2015 v rámci výběrového semináře zaměřeného na oral history, který probíhal v zimním a letním semestru akademického roku 2014/2015 pod katedrou dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy a který vedla doc. PhDr. Alena Míšková, PhD. Pamětníci nebyli nijak cíleně specifikováni, jedná se z většiny o prarodiče a jiné příbuzné studentů tohoto semináře. V důsledku toho vznikla poměrně různorodá skupina pamětníků, která se liší roky narození, pohlavím i socioekonomickým postavením. Deset z těchto pamětníků spadá do sledovaného období 50. a 60. let dobou dětství, deset bylo už dospělých a ve většině případů zakládali rodiny. To mi umožnilo nahlížet řadu témat ze dvou pohledů – dítěte a dospělého. Pohled dospělého, který události vnímá uceleněji než dítě, mi často pomohl doplnit chybějící či nevědomě zkreslené informace. Poměr mužů a žen mezi pamětníky je prakticky vyrovnaný – mužů je devět, žen je jedenáct. To se dá spojovat s průměrně vyšším věkem, kterého se ženy dožívají, důsledkem čehož někteří studenti nezpovídali babičku a dědečka, ale dvě babičky. Co se týče místa bydliště ve sledovaném období, poskytli pamětníci také nejrozličnější údaje. Sedm pamětníků bydlelo v Praze, tři v jiných krajských či okresních městech a zbylí v menších městech nebo vesnicích. Postavení a úroveň rodin se také liší, ale u většiny odpovědí nehraje žádnou roli. Pokud může být v některých případech mezi postavením rodiny či povoláním rodičů a způsoby trávení volného času kauzální souvislost, v textu to uvádím.

Cílem rozhovorů bylo získat od pamětníků představu o životním stylu v poválečném Československu. Jsou tedy pojaté poměrně zešíroka a kromě volného času se zajímají třeba o vaření, nakupování, vybavení domácnosti či práci. Nevýhodou tohoto pojetí je fakt, že někteří pamětníci se k otázce volného času nevyjádřili tak podrobně, jak by tomu bylo v případě, že by se dotazník zaměřoval pouze na něj. Výhodou je ovšem neopomenutelná skutečnost, že dotazníky, z nichž se o životě konkrétního pamětníka dozvíme většinu základních informací, mi umožnily udělat si ucelenější představu o podobě životního stylu, a v důsledku toho také volného času, a hledat souvislosti mezi způsoby trávení volného času

---

⁵ VANĚK, MŮCKE a PELIKÁNOVÁ, *Naslouchat hlasům paměti*, s. 125.

a faktory, které jej mohly ovlivňovat. Přínosem pro podobu rozhovorů a výsledné informace je i to, že respondenty interviewovali u většiny z nich jejich příbuzní, nejčastěji vnoučata (studenti semináře). Tazatelé tedy narátory dobře znali, a tak mohli klást relevantní doplňující otázky. Zároveň narátoři svým tazatelům důvěřovali, a tak se zpravidla rozprávěli mnohem více, než by tomu bylo před cizím člověkem.

Při definování okruhů trávení volného času vycházím z publikací, zhodnocených v kapitole o literatuře, a velkou měrou také přímo z rozhovorů s pamětníky, kteří se na způsobech trávení volného času poměrně shodli, tudíž jejich výpovědi s ohledem na téměř úplnou absenci odchylek považuji za další relevantní zdroj. Nutno zmínit, že narátoři kromě sledovaných způsobů uváděli i některé další, nejčastěji v 60. letech chataření a chalupaření nebo obecně výlety s rodiči. Tyto okruhy jsem se však rozhodla nezařadit do své práce. Důvodem je to, že chci sledovat vnímání ideologie ve volnočasových aktivitách, které nabízel či téměř přikazoval dětem přímo komunistický režim. V případě dovolené s rodiči bych se spíše zabývala nabídkou, kterou poskytovali dětem rodiče a na které se vnímání ideologie nedá zkoumat.

Dále je samozřejmě důležité stanovit si věkovou kategorii, jejíž trávení volného času sledujeme, a samotnou definici volného času. Práce se věnuje volnému času dětí, tedy osob do patnácti let. Spodní hranice může být stanovena začátkem docházky do mateřské či základní školy. Pro účely práce jsem se rozhodla zabývat se sice především volným časem školních dětí, ale zároveň se pro dokreslení představy o plánovaném volném čase dotknout i volného času dětí předškolních, protože plánování volného času režimem bylo kontinuální a začínalo již v předškolním věku. Věková hranice pojmu „dítě“ je tedy ohraničena začátkem docházky do mateřské školy a ukončením docházky do základní školy – přibližně od tří do patnácti let. Pojem „volný čas“ je v této práci chápán jako činnosti, které nevyplývají ze školní docházky, z povinností doma (pomoc při úklidu) a fyziologických potřeb (jídlo, spánek) a které vedou k odpočinku, zábavě a rozvoji sebe sama.

2.2 Literatura a prameny

V praktické části, jak už bylo řečeno, vycházím především z rozhovorů s pamětníky a při jejich interpretaci z publikace *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*, jejímiž autory jsou Miroslav Vaněk, Pavel Mücke a Hana Pelikánová a kterou představuji v metodice práce v souvislosti s metodou oral history. Skupina pamětníků je také představena v kapitole metodika práce v rámci pojednání o dominantní metodě této práce, orální historii.

Pro teoretickou část, kde seznamuji čtenáře s faktografií vztahující se k daným tématům, využívám několika odborných publikací, kde je téma dětského volného času zmíněno. Jak jsem už ale nastínila, dětský volný čas druhé poloviny 20. století není dosud v žádné publikaci uspokojivě popsán. Literatura, kterou jsem k této práci prostudovala, mi tak spíše poskytla obecný náhled do problematiky volného času v prvních dvou desítkách let komunistického režimu v Československu, který jsem pak využila k dohledávání chybějících informací především v nejrůznějších, úžeji zaměřených, akademických pracích.

Stěžejní publikace, z níž jsem vycházela pro získání obecného přehledu o způsobu trávení volného času ve sledovaném období, je monografie autorské dvojice doc. PhDr. Jiří Knapík, Ph.D a doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D. *Volný čas v českých zemích 1957-1967*. Publikace shrnuje nejčastější způsoby trávení volného času, převážně dospělých, v dobovém a ideologickém kontextu. Povšechně nastiňuje i volný čas dětí a mládeže. U některých typů volnočasových činností uvádí poměrně podrobně jejich vývoj, některé pouze zmiňuje, případně uvádí další zdroje, ze kterých je možno čerpat.

Stejní autoři vydali také dvousvazkovou studii *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*, která obsahuje jak slovníková hesla, tak i krátké sondy do konkrétních aspektů života v daném období. Ta mi sloužila nikoliv přímo jako zdroj informací uváděných v práci, ale k zorientování se v některých pojmech souvisejících s každodenním životem v sledovaném období, které pamětníci běžně používali.

Otázka pionýrských táborů ROH je poměrně podrobně zpracována v publikaci *Dovolená spoukazem: Odborové rekreace v Československu 1948–1968* autorky PhDr. Alžběty Čornejové. Všechny výše zmíněné publikace vyšly v edici Šťastné zítřky.

Pro základní orientaci ve faktografii rozhlasové a televizní tvorby jsem využila *Dějiny českých médií: od počátků do současnosti*, které přinášejí přehled vývoje nejrůznějších typů médií (tisk, rozhlas, televize, film a později internet) od úplných počátků do 90. let 20. století, přičemž se autoři zaměřili také na dobový kontext a úvahy o vývoji žurnalistiky samotné.

Kapitolu o školních družinách a klubech jsem pak opřela o publikaci *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*, která nabízí pohled na nejrůznější vybrané aspekty tématu od několika autorů včetně již zmíněných - doc. PhDr. Jiřího Knapíka, Ph.D a doc. PhDr. Martina France, Ph.D.

Pracovala jsem také s několika dalšími publikacemi a především s řadou akademických prací, které se věnují některému z témat, která zkoumám. Kromě klasických odborných publikací a prací a rozhovorů s pamětníky jsem s ohledem na nedostatečnost literatury, která by se věnovala přímo dětskému volnému času v 50. a 60. letech, využívala i méně tradiční zdroje. Poměrně zajímavý vhled do tematiky mi v některých ohledech poskytl i pořad České televize *Retro*, který daná témata nenahlíží jen z popularizačního hlediska, ale zároveň nastiňuje základní vývoj, čerpaný mnohdy z relevantních zdrojů, a poskytl mi tak „odrazový můstek“ pro některé kapitoly.

3 Organizovaný volný čas

3.1 Školní družiny a kluby

Během 50. a 60. let vznikala a následně se ustalovala síť družin mládeže (od roku 1965 bylo zavedeno pojmenování „školní družina“) v podobě, ve které ji prakticky známe dnes. Myšlenka péče o děti mimo dobu školního vyučování se u nás objevila už v 80. letech 19. století, kdy vznikaly tzv. „útluky“, určené primárně pro děti z chudších rodin. Úloha útluků se pak v období první republiky, kdy nově označované „družiny pro školní mládež“ začaly navštěvovat i děti z bohatších rodin, začala přetvářet z čistě sociálního zařízení v instituci s výchovným posláním. V letech po druhé světové válce získaly družiny mládeže nový význam v důsledku společenských změn a s nimi související prudce stoupající zaměstnanosti žen. Vliv na zvyšování počtu školních družin v poválečné době měl samozřejmě i značný důraz na kolektivní výchovu, který utvářel obraz mimoškolního trávení času v následujícím desetiletí. Školským zákonem z roku 1948 byla pak družina definována jako výchovné a sociální zařízení, které je součástí školy.⁶

Systematické zřizování sítě školních družin odstartovalo ve školním roce 1950/51. Podmínky zřizování, funkce a organizace družin mládeže byly stanoveny výnosy ministerstva školství z roku 1950. Družina směla být při škole zřízena tehdy, přihlásilo-li se alespoň dvacet žáků, od třiceti žáků pravidelně docházejících do družiny muselo být otevřeno druhé oddělení. Zřizoval ji okresní národní výbor a za její provoz pak odpovídal ředitel školy, který také rozhodoval o přijetí či nepřijetí žáků do družiny a o době provozu družiny. Přijímání byli především žáci, jejichž matky „*jsou zaměstnány mimo domácnost, popř. jsou zaměstnány kromě obstarávání domácnosti i jinými pracemi*“ a žáci, „*u nichž vzdálenost domova od školní budovy, neschůdnost cesty nebo dopravní poměry vylučují dvojit denní docházku nebo ji činí nežádoucí*“. Docházka do družiny byla bezplatná, rodiče dětem hradili pouze výdaje na akce družiny mimo školu (jízdné, vstupné).⁷

Každé oddělení družiny vedl vychovatel, v praxi tedy spíše vychovatelka. Vychovatelka měla být podle výnosu ideálně vybavena pedagogickým vzděláním, ale jelikož tento požadavek byl spíše doporučením a ne podmínkou, docházelo často k tomu, že

---

⁶ POKORNÁ, Jana. Specifika školní družiny a role dítěte v ní [online]. Brno, 2011 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/252461/pedf_b/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Martin Stanoev, Ph.D., s. 5-6.

⁷ KNAPÍK, Jiří. *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Ústav historických věd, 2014, s. 136-139.

se vychovatelkami v družinách stávaly např. ženy v domácnosti, které si takto mohly na několik odpolední v týdnu přivydělat. I tato skutečnost souvisela s tím, že minimálně během první poloviny 50. let měly družiny obecně spíše sociální než výchovný charakter. Družina podle výnosu z roku 1950 „*podporuje školní výchovu žáků a usnadňuje matkám školních dětí zapojit se do práce tím, že v době mimo vyučování, popř. i ve volných dnech a o hlavních prázdninách doplňuje rodinnou péči, kterou vlastní rodina přes den nemůže poskytovat*“. Představa o roli vychovatelky byla taková, že doplňuje výchovu a vzdělávání ve škole a v rodině. Vychovatelka se měla účastnit pedagogických porad, hospitovat u učitelů svých žáků, denně kontrolovat žákům žakovské knížky a dohlížet na jejich prospěch. Rodině pak měla vštěpovat „správné“ zásady výchovy dítěte, dohlížet na dodržování režimu zavedeného školou a družinou a celkově se snažit harmonizovat součinnost školy, družiny a rodiny.⁸

Družina zajišťovala program žáků na celou dobu mimo vyučování, od ranních rozcvíček přes stravování po skončení dopoledního vyučování, pořádání exkurzí a sportovní aktivity až po přípravu na vyučování. Největší důraz byl kladen na kolektivní využití času stráveného v družině mládeže. Například prostor na hraní dostávali žáci pouze ve chvílích, kdy nebylo možné organizovat kolektivní činnost – když se do družiny žáci scházeli a naopak když si je později odpoledne začínali vyzvedávat rodiče. Důležitou složkou činnosti ve školních družinách byla již zmíněná příprava na vyučování. Ze všeho nejdřív tedy děti musely vypracovat domácí úkoly a teprve potom začínaly společné aktivity. Zároveň družina často zajišťovala doučování slabších žáků, ať už vychovatelem či spolužáky. Po přípravě na vyučování následovaly aktivity jako míčové hry, pobyt v přírodě, exkurze do podniků či družstev, soutěže, četba nebo i třeba psaní družebních dopisů. Školní družiny fungovaly i v době letních prázdnin, a to v podobě téměř se nelišící od školního roku, samozřejmě až na přípravu na vyučování.⁹

V souvislosti s celkovým uvolňováním poměrů v československé společnosti se liberalizovaly také trendy v pedagogice a mimoškolní výchova začala být chápána odlišným způsobem. V druhé polovině 50. let se tak začalo o roli mimoškolních zařízení a především družin, jejichž systém se teprve ustaloval a sjednocoval, výrazněji diskutovat. Do diskuze se prostřednictvím přispívání do *Učitelových novin* zapojovaly i vychovatelky přímo z praxe ve školních družinách, které samy volaly po změnách v organizačním systému družin,

---

⁸ KNAPÍK, *Děti, mládež a socialismus*, s. 136-139.

⁹ *Ibid.*, s. 152.

především proto, že pro samotnou výchovnou činnost nebyly vydány jednotné instrukce, a metody práce s dětmi ve školních družinách se tak mnohdy velmi výrazně lišily. Zároveň podle nich nebylo často možné v menších družinách naplňovat žádný výchovný cíl z toho důvodu, že rodiče si mohli děti vyzvedávat, kdy chtěli, a tak nebylo lze organizovat s nimi nějakou souvislou kolektivní činnost. V důsledku této diskuze přestávaly družiny mládeže být chápány jako vyloženě sociální zařízení a začal se akcentovat jejich volnočasový smysl. Jakousi první vlaštovkou proměny školních družin pak byla instrukce z roku 1957, která stanovila minimální délku pobytu žáka v družině na dvě hodiny, což umožňovalo soustavnější kolektivní činnost.¹⁰

Diskuze o mimoškolní výchově a celkově liberalizační procesy na sklonku 50. let vyústily ve vydání instrukce č. 61/1959 a následně také nového školského zákona roku 1960, které signalizovaly značnou reformu družin mládeže. Kromě celkové nejednotnosti školních družin byla cílem kritiky také s tím související rozdílná práce vychovatelek, mnohdy velmi neuspokojivá. Značná část vychovatelek se zaměřovala spíše na práci s mladšími dětmi a nebyla schopná vytvořit program atraktivní pro děti z druhého stupně základní školy, tedy z 6.–9. tříd. Ty tak ztrácely zájem o navštěvování družiny, což bylo považováno za rizikový jev, protože by se děti mohly zkrátka bezprizorně toulat po městě. Ministerstvo školství se touto situací zabývalo a první způsob řešení přinesla právě instrukce z roku 1959, která zaváděla oddělení družin pro starší žáky. Ani toto však problém neřešilo, protože nekvalifikované vychovatelky školních družin, které často dostávaly toto oddělení na starost, jednoduše neměly k práci s dětmi z druhého stupně předpoklady. A tak ministerstvo přistoupilo k razantnějším krokům. Ve školním roce 1959/60 bylo na několika desítkách základních škol pokusně zavedeno nové zařízení mimoškolní výchovy – školní klub. Ten se přístupem a metodami odlišoval od družiny mládeže a zaměřoval se právě na druhostupňové děti. Experiment s kluby proběhl úspěšně, a tak od školního roku 1960/61 začala být vedle družin budována síť školních klubů.¹¹

Družiny tak od té doby navštěvovaly pouze děti do 5. třídy včetně, starší už chodily do klubů. Zásadní rozdíl mezi družinou a klubem tkvěl v tom, že zatímco v družině se program organizoval pro celá oddělení, v klubu měly děti více možností volby. Například akce, které oba typy mimoškolních zařízení organizovaly (exkurze, výlety,...), byly pro

---

¹⁰ KNAPÍK, *Děti, mládež a socialismus*, s. 141.

¹¹ *Ibid.*, s. 142-143.

žáky, resp. členy klubů nepovinné, sami si vybírali podle svých zájmů, kterých se zúčastní. Zároveň se typ akcí a celkový program zájmu členů dost přizpůsobovaly – u starších žáků převládal zájem o filmy, divadla a o hudbu. Nabídka činností v klubu měla být velice pestrá, aby členové mohli vyzkoušet nejrůznější obory a následně si vybrat, čemu se budou věnovat. Občas docházelo také ke štěpení školních klubů na více „podklubů“, které byly zaměřené právě dle zájmu. Zásadní nároky byly kladeny také na vychovatele ve školních klubech, kterými měli být na rozdíl od vychovatelek v družinách výhradně zkušení pedagogové, zároveň se do činnosti klubu často zapojovali učitelé, kteří pomáhali připravovat atraktivní zájmovou i odpočinkovou činnost, ale také poskytovali pomoc při přípravě žáků na vyučování. Ta zůstávala v náplni klubu i školní družiny, i když se postupně značně snižoval její rozsah (v roce 1965 byl maximální počet hodin, které žáci ve školní družině/klubu stráví přípravou na vyučování, pro 3. třídu dvě až tři, pro 4. a 5. třídu čtyři a pro druhý stupeň šest hodin týdně).¹²

Kromě oddělení starších žáků se během první poloviny šedesátých let reformovala i družina jako taková. Instrukce vydaná v roce 1959 konečně definovala zásady práce s dětmi v těchto zařízeních, po kterých se v pedagogických kruzích volalo již delší dobu. Instrukce přinesla vzorovou představu denního programu, přizpůsobenou věku dětí. Především v ní zaznělo, že děti by měly mít v družinách čas na spontánní individuální činnost, přičemž například i na hřišti mají mít možnost trávit určitou část času podle sebe a nikoliv kolektivními aktivitami. Důležitým pokynem také bylo, že především starší děti z prvního stupně se mají na plánování aktivit družiny podílet a spoluvytvářet program podle vlastních zájmů, což bylo ještě o pár let dříve nemyslitelné a hodnocené jako chybný přístup.¹³

Reforma školních družin a školních klubů se uzavřela směrnicí č. 59/1965, která doplňovala školský zákon z roku 1960 a reflektovala všechny požadavky na činnost zařízení mimoškolní výchovy. Značně omezovala počet hodin přípravy na vyučování, jak už bylo zmíněno, dále nařizovala, aby děti měly dostatek času na individuální spontánní činnost, kladla důraz na kvalitu zájmové činnosti, změnila označení z „družin mládeže“ na „školní družiny“. V neposlední řadě zakotvila požadavek na vzdělání vychovatelů v družinách a školních klubech, kteří teď museli mít totožnou kvalifikaci jako učitel.¹⁴ Zásady práce ve školních klubech směrnice příliš neměnila, jelikož kluby vznikly už v době, kdy se principy

---

¹² KNAPÍK, *Děti, mládež a socialismus*, s. 144-146.

¹³ *Ibid.*, s. 145.

¹⁴ *Ibid.*, s. 148, 150.

práce v mimoškolních zařízeních začínaly přizpůsobovat liberalizaci poměrů, a tak byly už od začátku organizovány značně pokrokověji a uvolněněji.

Síť školních družin a školních klubů se od začátku jejího budování na počátku padesátých let do ustálení v polovině šedesátých let značně měnila v zásadních otázkách. Zprvu družina vznikala čistě jako sociální zařízení určené pro děti zaměstnaných matek v průmyslových oblastech. Postupně se její cíl měnil paralelně se změnami ve společnosti, upouštělo se od formálnosti a přeorganizovanosti mimoškolní výchovy, typických pro první půlku padesátých let. Na počátku šedesátých let už měly družiny cíl zcela jiný, nikoliv sociální, ale především výchovný. Školní družina se tak během sledovaných dvou desetiletí stala důležitým a pevně zakotveným zařízením mimoškolní výchovy v podstatě v téže podobě, v jaké ji známe dodnes. O rozšiřování družin hovoří jasně statistiky: na počátku 50. let bylo v Československu evidováno 1 600 družin, v polovině 50. let 2 000 (pro 134 500 dětí), na počátku 60. let 2 970 družin (217 000 dětí), v polovině 60. let 3 208 družin (206 010 dětí, cca 17 % všech dětí z 1.–5. tříd). Co se týče klubů, těch v roce 1966 bylo 287 a navštěvovalo je 11 000 dětí, cca 1 % žáků druhého stupně.¹⁵

Ze vzpomínek pamětníků žádný velký zájem o družiny a už vůbec ne o školní kluby nevyplývá. Z deseti respondentů, kteří prožili dětství v 50. a 60. letech, pouze jeden uvedl, že na prvním stupni družinu navštěvoval. Zbylí respondenti služeb družiny buď nevyužívali, nebo si ji nepamatovali. O školním klubu se nezmínil žádný. Důvodem mohl být fakt, že zejména v padesátých letech byly družiny zřizovány pouze při větších školách a většina pamětníků prožila dětství na venkově, kde také chodili do školy. To by zároveň korespondovalo s faktem, že onen jeden pamětník, který docházku do školní družiny uvádí, pochází z Prahy.

„V roce 1954 jsem začala učit v Olešné u Rakovníka. Byla to malá škola, která v té době družinu neměla. Nejbližší družina byla v Rakovníku. Tam děti samozřejmě nedojížděly, protože by musely jet samy autobusem do města, to už bylo bezpečnější, aby šly samy domů, pokud byli oba rodiče zaměstnáni,“¹⁶ vysvětluje respondentka, která ve sledovaném období pracovala jako učitelka, a tak si leccos o fungování družin pamatuje uceleněji než ti, kteří jej vnímali pouze jako děti.

---

¹⁵ KNAPÍK, *Děti, mládež a socialismus*, s. 161.

¹⁶ Rozhovor s Evou (jméno pozměněno v rámci seminárních praktik s doc. A. Míškovou), nar. 1935, 12. 12. 2014 Velké Chvalovice, osobní archiv autorky, přepis s. 4.

„*Já ani moje kamarádka ze třídy jsme do družiny nechodily. Otec byl stavitel, takže maminka pracovat nemusela a já nemusela být odpoledne v družině,*“¹⁷ uvedla jedna z pamětnic, proč školní družinu nikdy nenavštěvovala. To by mohlo být druhou příčinou toho, že se o družinách většina pamětníků nezmínila. Opět zejména v padesátých letech rozhodně nebylo zvykem, že žena strávila celý den v práci. Školních družin tak mnohde ještě nebylo třeba. To potvrzuje zkušeností z jiné školy i zmíněná pamětnice, která v oné době pracovala jako učitelka: „*Od roku 1960 jsem pak pracovala na základní škole v Kolečovicích. Ta byla docela velká, chodili do ní žáci z okolních vesnic a měla školní družinu. Jenže prakticky nikdo z místních ji nenavštěvoval, ti chodili rovnou domů. Chodily tam přespolní děti, protože výuka skončila třeba ve dvanáct a autobus domů jim jel až ve tři. Tak tu pauzu strávily ve družině, nic jiného jim nezbývalo.*“¹⁸

3.2 Pionýrská organizace

Pionýrská organizace Československého svazu mládeže (PO ČSM) vznikla v dubnu roku 1949 sloučením zakázaných dětských a mládežnických organizací (Orel, Junák a další) a sloužila k jednotné výchově dětí a mládeže v ideologii marxismu-leninismu. Myšlenka Pionýra samozřejmě čerpala ze vzoru sovětské pedagogiky, kde takovéto oddíly existovaly od roku 1922 a měly za cíl vychovávat mladé komsomolce.

Zpočátku byl Pionýr určen pro děti od 9 do 15, později (na III. sjezdu ČSM v roce 1958) byly zřízeny také oddíly Jisker, určené pro děti od 1. do 3., později pouze do 2. třídy základních škol. Jiskrou se dítě stávalo složením slibu a jeho hlavní náplní v oddílu Jisker bylo připravit se na vstup do Pionýra (jeden z hlavních zákonů Jisker zněl „*jiskra chce být pionýrem*“), k němuž docházelo ve 3. třídě základní školy složením pionýrského slibu. Po složení slibu se pionýři pyšnili odznakem – otevřenou knihou, z níž šlehaly plameny – a při slavnostních příležitostech také modrobílým krojem doplněným trojčipým rudým šátkem. Nábor do Pionýra zajišťovali přímo učitelé na základních školách a vstup byl očekáván automaticky od každého žáka, jeho případné odmítnutí bylo velice podezřelé. Žákům zvláštních a speciálních škol však vstup umožněn nebyl. Jelikož tedy do Pionýra vstupovala zpravidla celá třída (třída = pionýrský oddíl), probíhal slib hromadně, kdy jej odříkávala celá třída unisono.¹⁹

¹⁷ Rozhovor s Evou (jméno pozměněno v rámci seminárních praktik s doc. A. Míškovou), nar. 1945, 20. 12. 2014 Kolečovice, osobní archiv autorky, přepis s. 2.

¹⁸ Rozhovor s Evou (jméno pozměněno v rámci seminárních praktik s doc. A. Míškovou), nar. 1935, 12. 12. 2014 Velké Chvalovice, osobní archiv autorky, přepis s. 4.

¹⁹ *Pionýrská organizace (PO)* [online]. [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/jZpUR0>

Pionýrská organizace se záměrně prezentovala jako dětská organizace, nikoli organizace pro děti, což mělo symbolizovat fakt, že v PO funguje určitá dětská samospráva a že děti rozhodují o všem zásadním. Reálně tedy samozřejmě děti žádné slovo v organizaci neměly a rozhodovaly jen naoko.²⁰ Pionýr byl důsledně dělen na družiny, oddíly a skupiny. Jak už bylo řečeno výše, jedna třída tvořila jeden pionýrský oddíl, který vedl vedoucí, člen ČSM. Oddíl se dělil na několik družin, ty měly každá vlastního předsedu z řad pionýrů. Všechny oddíly na škole pak dávaly dohromady skupinu. Skupinu vedl pionýrský vedoucí ve spolupráci se členem pedagogického sboru.²¹ Výchovný program a metodika práce v pionýrských oddílech či skupinách byly koncem padesátých let definovány v brožurě *Co má znát a umět pionýr*.²² Hlavními oblastmi činnosti Pionýrské organizace, nejvíce v prvních letech, byly ideově výchovná činnost, veřejně prospěšná práce a pomoc škole při jejím vzdělávacím a výchovném úsilí.²³

V duchu ideově výchovné činnosti se pionýři seznamovali s budováním a úspěchy socialismu, především prostřednictvím exkurzí do podniků, účastí na nejrůznějších oslavách a manifestacích, besed s politiky a bojovníky proti fašismu, sledování filmů a představení s budovatelskou tematikou, zpěvu budovatelských písní a v neposlední řadě také psaní družebních dopisů. Dále pionýři v rámci veřejně prospěšných prací organizovali sběr sběrných surovin, vysazovali stromky, pěstovali květiny, pomáhali zemědělcům. Velice důležitou složkou byla úzká spolupráce Pionýrské organizace se školou v oblasti výchovy mimo vyučování, tedy prolínání činnosti školních družin i klubů s činností Pionýrské organizace.²⁴

V roce 1952 stanovilo ministerstvo školství oběžníkem 217/1952 zásady spolupráce PO s školní družinou, aby se tak „zkvalitnilo výchovné působení“. Pionýrský vedoucí měl pravidelně navštěvovat družinu, přičemž zaprvé pomáhal vychovatelce při vytváření programu, zadruhé získával děti pro vstup do Pionýru.²⁵ Požadavek práce PO přímo v družinách a klubech vycházel především z její jednotnosti a masovosti. Jednotnost

---

²⁰ *Pionýrská organizace (PO)* [online]. [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/jZpUR0>

²¹ Pionýr - Historie. *Pionýr - Dobrodružství na míru* [online]. Praha: Pionýr, 2012 [cit. 2017-02-19]. Dostupné z: <https://goo.gl/2DCm6j>

²² ČMOLÍK, Otto (ed.): *Co má znát a umět pionýr*. Brožurka o zavedení výchovného systému do PO ČSM. Praha 1959.

²³ TRNKA, Miroslav. *Dětské a mládežnické organizace v ČR před rokem 1989 a dnes, jejich srovnání* [online]. Brno, 2012 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/nRoQFp>. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Vedoucí práce Mgr. Lenka Součková, s. 33-36.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ KNAPÍK, *Děti, mládež a socialismus*, s. 140.

umožňovala organizovat činnost ve školních družinách/klubech podle stejných zásad, což vzhledem k problémům týkajícím se právě ucelenosti metodiky práce s dětmi v mimoškolních zřízeních (viz kapitola 3.1) bylo v zájmu mimoškolní výchovy. Masovost pak napomáhala k rozšíření jednotné metodiky prakticky do všech základních škol.²⁶ Vedlejším produktem tohoto propojení dvou konceptů volnočasových aktivit mohlo být také zdvojnásobení vlivu na žáky.

Často ovšem ve spolupráci PO a školních družin docházelo také k problémům v souvislosti s určitou formou konkurence. Školní kroužky, často vedené lépe než v podstatě nezajímavá náplň činnosti v PO, „přetahovaly“ děti k sobě a odrazovaly od docházení do PO. Toto řešila směrnice z roku 1957, která na rozdíl od dosavadních doporučení uváděla, že družiny kroužky nezřizují, nýbrž pouze umožňují dětem navštěvovat kroužky, které ve škole či okolí organizují PO či dům pionýrů a mládeže.

Organizovanost v Pionýrské organizace byla vzhledem k její masovosti a tomu, jak se nahlíželo na děti, které v organizaci nebyly, už od počátku velmi vysoká. Koncem padesátých let byly v Pionýru tři čtvrtiny všech dětí.²⁷ To potvrzují i statistiky pamětníků. Z deseti respondentů, kteří prožili dětství ve zkoumané době, sedm členství v Pionýru potvrdilo, zbylí se odpovědi vyhnuli. Zbylých deset respondentů na otázku odpovídalo pohledem rodiče. Z nich šest potvrdilo, že jejich dítě bylo organizované v Pionýru, dva se odpovědi vyhnuli a dva (nikoliv manželé) uvedli, že své děti nikdy nenechali se účastnit pionýrských aktivit, ani během školního roku, ani v létě v podobě pionýrského tábora. U obou byla motivace k rozhodnutí bojkotovat Pionýrskou organizaci evidentní z rozhovorů o jejich dětství, neboť oba byli v dětství a v mládí skauty, přičemž přinejmenším jeden z nich se skautingu věnoval i v mládí jako vedoucí: „*V mládí jsem nenavštěvoval žádné kroužky či spolky, protože jsem se plně věnoval skautu. Měl jsem na starosti vlčata a musel jsem se připravovat. V neděli se jezdilo do Šáreckého údolí, do Roztok, do Draženského údolí, kolem Prahy, pak taky poznávání staré Prahy. Neměl jsem čas na nic jiného.*“²⁸ Bylo pravděpodobné, že bývalí věrní členové Junáka budou k Pionýrské organizaci, která vyrostla na základech sloučených předúnorových organizací (mimo jiné právě Junáka), pociťovat

---

²⁶ HOFBAUER, Břetislav. *K činnosti Pionýrské organizace ČSM v zařízeních pečujících o výchovu žáků mimo vyučování*. Praha: Dům pionýrů a mládeže Julia Fučíka, 1962.

²⁷ FRANC a KNAPÍK, *Volný čas v českých zemích*, s. 288.

²⁸ Rozhovor s Adamem (jméno pozmeněno v rámci seminárních praktik s doc. A. Míškovou), nar. 1930, 2. 12. 2014 Praha, osobní archiv autorky, přepis s. 2.

odpor, a nebudou tím pádem mít zájem na tom, aby se jejich děti účastnily pionýrských aktivit.

„V Pionýru jsme ve škole byli v podstatě všichni. Chodili jsme sbírat nějaké byliny nebo papír, pomáhat na polích... Dneska se nám zdá ten ideologický náboj jasný, ale tenkrát jsme to chápali tak, že něco prostě děláme jako parta. Jedna spolužačka v Pionýru nebyla, rodiče jí to z politických důvodů nedovolili. Jenže ona za tím neviděla nějakou politiku, viděla jen to, že my chodíme jako parta a ona s námi nechodí,“²⁹ vzpomíná pamětnice na masovou účast dětí v Pionýrské organizaci. Zároveň tento příklad může sloužit jako doklad toho, na jakých principech manipulace pomocí dětských volnočasových aktivit fungovala. Děti zkrátka nevnímaly politický rozměr aktivit, vnímaly především to, že většina jejich spolužáků někam patří a ony chtějí patřit tamtéž.

3.2.1 Domy pionýrů a mládeže

Jedním z nejvíce rozšířených typů středisek mimoškolní výchovy byly domy pionýrů a mládeže. Ty vznikaly od konce 40. let – první byl založen roku 1949 v Brně a dá se říct, že sloužil jako vzor ostatním pionýrským domům.³⁰ Domy pionýrů a mládeže sloužily jako univerzální středisko mimoškolních aktivit a do dnešních dnů vydržely v podobě domů dětí a mládeže. Tento název měly na několik měsíců také během pražského jara 1968, pak se vrátily k označení dům pionýrů a mládeže a domy dětí a mládeže se staly až po sametové revoluci 1989. S dnešními domy dětí a mládeže měly také velice podobnou náplň – primárně tedy zajišťovaly organizaci zájmových kroužků napříč odvětvími, pořádaly soutěže, turnaje a v létě tábory. Některé školy je tak vnímaly jako určitou konkurenci v oblasti volnočasových aktivit.

Domy pionýrů a mládeže se postupně šířily do řady okresních a krajských měst: v roce 1959 jich v celém Československu bylo 160, v roce 1962 186³¹, v roce 1966 už celých 230³² (pro srovnání – dnes je jich v České republice kolem 250³³).

---

²⁹ Rozhovor s Evou (jméno pozměněno v rámci seminárních praktik s doc. A. Míškovou), nar. 1948, 12. 12. 2014 Plzeň, osobní archiv autorky, přepis s. 3.

³⁰ Z historie SVČ Lužánky. *SVČ Lužánky* [online]. Brno: SVČ Lužánky [cit. 2017-02-19]. Dostupné z: <https://goo.gl/53Yg6o>

³¹ MAROUŠEK, *Historie volnočasových aktivit v naší zemi*, s. 64-65.

³² FRANC a KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích*, s. 287.

³³ Domy dětí a mládeže. *Katalog firem a institucí* [online]. Praha: Seznam.cz, c1996-2017 [cit. 2017-02-19]. Dostupné z: <https://goo.gl/11jMY0>

Domy pionýrů a mládeže pracovaly v úzké spolupráci s Pionýrskou organizací, což ovšem neznamenalo, ač by to z názvu mohlo vyplývat, že nabídka činnosti domů pionýrů byla určena právě jen pro pionýry, členy Pionýrské organizace. V praxi ovšem situace vypadala tak, že co člen zájmového kroužku domu pionýrů, to pionýr. Vyžadováno to však nebylo.

V 60. letech i domy pionýrů a mládeže prošly v rámci změn tendencí v mimoškolní výchově proměnou, která měla za cíl více přiblížit nabídku skutečným zájmům dětí. Zároveň v 60. letech začala vznikat síť specializovaných pionýrských stanic – techniků, turistů, přírodovědců. Ty síť domů pionýrů jen doplňovaly tím, že byly úžeji zaměřené na konkrétní oblast zájmu. V roce 1966 jich bylo v Československu 11.³⁴

Jak fungovaly v šedesátých letech domy pionýrů a mládeže ve skutečné praxi, je možné ukázat na příkladu domu pionýrů a mládeže v Blatné. Založen byl roku 1965 a pro jeho činnost byly vyhrazeny dvě místnosti na zámku. V prvním roce byly otevřeny čtyři kroužky: akvaristický, kroužek dovedných rukou, kroužek leteckých modelářů, kroužek Jisker. Kromě toho dům organizoval závody, soutěže a výlety. Během druhé poloviny šedesátých let bylo otevřeno několik dalších kroužků, například loutkový, filatelistický, historický, šachový, hlídky ochránců přírody, rybářský, gymnastika, pohybová výchova, atletika, turistický kroužek a kroužek odbíjené. Organizaci bylo nově přiděleno 9 místností bývalého zemědělského učiliště.³⁵

3.2.2 Pionýrské tábory ROH

Volný čas v období, kdy ho bylo výrazně nejvíce, tedy v létě o prázdninách, vyplňovaly letní dětské tábory. Ty kromě Revolučního odborového hnutí organizovaly i některé další instituce jako ministerstvo vnitra nebo Československý červený kříž, ale počet dětí, které vypravilo na tábor ROH, byl o tolik vyšší, že se v kapitole o táborech budu věnovat primárně pionýrským táborům ROH.

V otázce pionýrských táborů se navíc naši pamětníci výrazně vymykají průměru. Statistiky například v roce 1959 hovoří o 215 000 účastnících pionýrských táborů³⁶, což bylo zhruba necelých 15 % tehdejší dětské populace.³⁷ Z pamětníků, jejichž dětství do této doby

---

³⁴ FRANC a KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích*, s. 287.

³⁵ *Dům pionýrů a mládeže v Blatné - Dům dětí a mládeže v Blatné* [online]. [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: <https://goo.gl/G74oQJ>

³⁶ FRANC a KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích*, s. 384.

³⁷ HOFBAUER, Břetislav. Současný stav, výsledky a problémy letních pionýrských táborů. *Pedagogika: Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*. 1960, **10**(3), 315-328.

spadá, se jich ovšem zúčastnila celá polovina, a byli to ti, kteří zároveň byli členy Pionýrské organizace. Z našich pamětníků tedy nebyl žádný nepionýr, který by se zúčastnil pionýrského tábora, ačkoli možné to bylo. Zbylí většinou důvod neuvedli, jeden odpověděl, že na tábory nebyly peníze. Z těch, kteří měli v této době děti ve věku, v němž se jezdilo na tábory, odpověděla kladně opět polovina. Kdybychom měli tvořit statistiku účasti na táborech podle našich pamětníků, vyšlo by 50 %, což je výsledek výrazně převyšující skutečnost.

Kromě toho všichni pamětníci, kteří uvedli, že se táborů účastnili, později posílali na pionýrské tábory své děti. To dělali i někteří z těch, kteří sami na táboře nebyli. Jedna z pamětnic dokonce v dospělosti jezdila na pionýrské tábory i jako vedoucí. Pouze dva z pamětníků odpověděli, že v 50. nebo 60. letech poslali své dítě na tábor jen jednou, protože víckrát už děti jet nechtěly. Co tak vysokou účast zcela náhodné skupiny respondentů na pionýrských táborech způsobilo?

Někteří pamětníci se svěřili i se vzpomínkami na konkrétní tábory, které v 50. a 60. letech zažili: „*Prvně jsem jela na tábor snad ve druhé či třetí třídě. Byl to ten typ tábora, kdy jsme bydleli ve stanech a všechno museli zařizovat sami. Veškerá práce vedoucích byla na bázi trestů. Už od rozcvičky, když jsme neuběhli vzdálenost v nějakém čase, tak jsme si pak ještě museli zacvičit v době volna. Celý den jsme sbírali dřevo, pomáhali v kuchyni, nosili vodu a tak. Hygiena nulová. Po tomhle táboře už jsem nikdy na žádný nechtěla, ale moji rodiče to nerespektovali a poslali mě znova, jen na jiný, od podniku, kde pracovala maminka. A tam už to bylo o něčem jiném, nemuseli jsme celý den jen pomáhat, užili jsme si taky normální dětské hry a také nějaké volno na vlastní program,*“³⁸ Vzpomínka této pamětnice by mohla být vodítkem k příčině výrazné statické odchylky, kterou naši pamětníci vykazují oproti oficiálním údajům. Důvody by mohly tkvět právě v obrovských rozdílech mezi jednotlivými tábory, které jsou statistikami nezachytitelné. Některé rozdíly, především v tom, nakolik se vedoucí řídili doporučeními, jak moc používali požadované symboly ideologie a jestli na děti celkově vhodně ideově působili, oficiální dobové statistiky zachytit především nechtěly.

Poúnorové pionýrské tábory přirozeně navazovaly na tradici dětských táborů z první republiky, které pořádali skauti, jejichž činnost byla po únoru 1948 zakázána. Skutečnost, že pionýrské tábory čerpají inspiraci v první republice, byla samozřejmě nežádoucí.

---

³⁸ Rozhovor s Evou (jméno pozměněno v rámci seminárních praktik s doc. A. Míškovou), nar. 1947, 28. 12. 2014 Liberec, osobní archiv autorky, přepis s. 3.

Pionýrské tábory proto měly poskytovat ještě něco navíc. Kromě poskytnutí pobytu v přírodě a aktivního odpočinku v době, kdy již většina matek byla zaměstnána, bylo obzvlášť v padesátých letech pamatováno na ideologický aspekt. To nejlépe vyjadřuje metodická příručka k táborům z roku 1957: „*Pionýrské tábory ROH nemohou sloužit pouze k rekreaci a k utužení zdraví dětí. Je povinností odborové organizace pečovat o to, aby život dětí byl správně organisován a pionýrské tábory ROH plnily i po výchovné stránce své poslání, dbát, aby výchovná práce v táboře navazovala na výchovný proces ve škole a byla v souladu se zásadami pionýrské organizace. V pionýrském táboře se učí děti družnosti, dobrovolné kázni, samostatnosti, rozvíjení iniciativy a tvořivosti, učí se úctě k práci a socialistickému vlastnictví.*“³⁹ Na druhou stranu však bylo zdůrazňováno, že tábory nejsou pokračováním školního vyučování. Spíše se tedy pojetím blížily školám v přírodě.

Důležitý pro podobu pionýrských táborů, zejména jejich kolektivů, byl rok 1955. Usnesením vlády bylo tehdy rozhodnuto, aby organizace táborů spadala do péče ROH. V praxi to znamenalo, že zatímco dosud jezdily v létě na tábor pionýrské skupiny pracující spolu celý rok, nyní byl tábor organizován podnikem. Děti tedy nejely na tábor se svými spolužáky, ale s dětmi, s nimiž je spojovalo to, že jejich rodiče pracují ve stejném podniku. Tento způsob vytváření kolektivů měl především posílit vztah dětí k podniku, ve kterém jsou rodiče zaměstnáni. To zprvu samozřejmě vyvolalo kritiku.⁴⁰

V šedesátých letech se i programová náplň táborů poněkud liberalizovala. Rozdíl je velice patrný ve srovnání právě metodických příruček. V roce 1967 už byl záměr tábora popsán takto: „*Pionýrské tábory, které poskytují dětem možnost aktivního odpočinku, přispívají k upevnění jejich zdraví a umožňují vhodně a cílevědomě působit na výchovu dětí. Program v táborech navazuje na výchovnou práci rodiny a Pionýrské organizace ČSM.*“⁴¹ Zde už tedy jako základ, na jehož působení mají pionýrské tábory stavět, nestojí škola, ale rodina a volnočasová organizace.

Každý turnus tábora trval dva až tři týdny a byl určen pro děti od 7 do 14 let, přičemž jedno dítě se nemělo účastnit tábora dvakrát za léto. Také kritéria výběru dětí, které na tábor pojedou, byla poměrně přísná, jelikož zájem rodičů o účast dětí na táboře převyšoval kapacitu. Vše začínalo ve škole, kde třídní učitel obdržel přihlášku a společně s ředitelem

---

³⁹ ČORNEJOVÁ, Alžběta. *Dovolená s poukazem: odborové rekreace v Československu 1948-1968*. Praha: Academia, 2014, s. 161.

⁴⁰ FRANC a KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích*, s. 377-378.

⁴¹ ČORNEJOVÁ, *Dovolená s poukazem*, s. 161.

rozhodl, zda je účast dítěte na táboře vhodná, především na základě studijních úspěchů a chování. Pokud dítě touto selekcí prošlo, odevzdávala se přihláška v podniku konkrétnímu závodnímu výboru, který tábor pořádal. Ten pak rozhodoval podle toho, zda jsou rodiče členy odborového svazu a řádně pracují. Rozhodující neměla být finanční situace rodiny, za účastníka tak rodiče platili pouze zhruba čtvrtinu ceny tábora, cca 150 Kčs podle měsíčního příjmu rodičů.⁴²

Značná pozornost byla věnována také výběru pedagogických pracovníků, kteří se na táborech o děti starali. Předně byla požadována praxe s působením na táboře a pedagogické vzdělání alespoň u poloviny pracovníků. Dále byl požadován u vedoucích pionýrských skupin a oddílů věk 18 let, což samozřejmě přetrvává dodneška. Vedoucí tábora, hlavní vedoucí, byl pak limitován věkem minimálně 25 let, zároveň byl „politicky vyspělý“ a vzdělaný v pedagogice. Vedoucí se tábora účastnili ve svém volnu, museli tedy také dokládat, že jim zaměstnavatel umožňuje na danou dobu čerpání dovolené. Povinností bylo také účastnit se školení a instruktáží, jež táboru předcházely. Vedoucí například putovních táborů dále skládali jako součást kvalifikace turistickou zkoušku.⁴³

Účastníci tábora tvořili pionýrskou skupinu. Ta se pak dále dělila na oddíly podle věku – od sedmi do devíti let, od devíti do jedenácti let, od jedenácti do čtrnácti let. Oddíl se dále skládal z družin po maximálně deseti dětech. Jako uzavření či naopak započetí práce v zájmových kroužcích přes školní rok se na táborech děti také dále sdružovaly v kroužcích. Tato činnost však byla jenom doplňková, důležité aktivity se podnikaly v jednotlivých oddílech.⁴⁴

Program tábora přinejmenším v obrysech udával tzv. rámcový tematický plán, který vytvářel závodní výbor ROH, jenž tábor zřizoval. Určoval práci v rámci skupiny, v rámci oddílů i v rámci zájmových kroužků. Tematický plán přihlížel k pěti základním okruhům, z nichž se program tábora musel skládat: morální a ideová výchova, pracovní výchova, branná výchova, turistika a sport, nauková výchova a kulturně masová činnost.

Co se týká morální a ideové činnosti, ta se zakládala především na dodržování pionýrských zvyklostí. V rámci pionýrské skupiny a v rámci oddílů se volily rady, jejichž členy byli předseda, praporečník, kronikář, redaktor nástěnných novin a další. Na táboře byla také používána pionýrská symbolika – skupina měla vlajku, oddíly praporky. Na nástupech,

---

⁴² FRANC a KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích*, s. 391-393.

⁴³ *Ibid.*, s. 393.

⁴⁴ ČORNEJOVÁ, *Dovolená s poukazem*, s. 166-167.

kde pionýři byli v krojích, se vztyčovala a snímala státní vlajka. A v neposlední řadě si oddíly volily vlastní jméno, nejlépe podle sovětských hrdinů – časté tak byly především v padesátých letech oddíly Pavlíka Morozova a oddíly Pavky Korčagina.⁴⁵ Součástí programu také byly besedy na různá politická či historická témata či se zajímavými osobnostmi, nejlépe předsedy místních národních výborů, partyzány či členy KSČ. Kromě toho musely být dostupné vhodné materiály jako filmy a knihy. Vhodné filmy, které se doporučovaly ke zhlédnutí na táborech, byly *Pionýr Jirka*, *Pionýrský palác*, *Artěk*, *Život rumunských námořníků* a další. Z knih byly k dispozici díla českých klasiků (Němcové, Erbena, Sládka) a přirozeně největší skvosty sovětské literatury.⁴⁶

Dále se na táboře věnoval čas práci, především úklidu tábora a chatek, praní vlastního prádla, pomoci v kuchyni v mezích předpisů (škrábání brambor, krájení potravin, které se budou dále tepelně upravovat), pomoci v zemědělství, sběru léčivých bylin.

Největší prostor byl věnován pohybovým aktivitám od ranních rozvíček po soutěže a olympiády. Kromě toho byly i v rámci poznávání vlasti podnikány výlety do okolí, v padesátých letech spíše kratší. V šedesátých letech pak byla turistika zařazena do táborového programu povinně a starší děti absolvovaly i několikadenní výlety.⁴⁷ V rámci poznávání turistiky se děti věnovaly také teoretické části – učily se práci s buzolou, orientaci v přírodě, vaření, učily se Morseovu abecedu apod. V rámci branné přípravy se potom děti účastnily nejrůznějších bojových her, orientačních běhů a hledání pokladu.

Nauková činnost měla uplatňovat poznatky nabyté ve škole v praxi, především děti měly poznávat přírodu – pozorování počasí, zakládání herbářů, sbírání nerostů či motýlů. V rámci kroužků se pak děti mohly specializovat např. na technické dovednosti. Ke kulturním aktivitám kromě zmiňovaného sledování filmů a čtení knih patřilo zpívání písní u táboráku, nacvičování scének, turnaje v šachu, karnevaly, poslech rozhlasu.

Jak už bylo uvedeno na začátku kapitoly, praxe se od teorie mohla značně lišit a mnohdy se také lišila. Programová skladba, typy her, které se pro děti na táboře připravovaly, a ve výsledku především celkový dojem, jež si účastníci odvezli a na nějž právě v rozhovorech vzpomínali, byly v podstatě pouze v rukou vedoucích. Ti mohli skutečně dodržovat veškerá metodická doporučení, nebo ideologické působení ořezat na naprosté

---

⁴⁵ FRANC a KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích*, s. 395-396.

⁴⁶ ČORNEJOVÁ, *Dovolená s poukazem*, s. 166-170.

⁴⁷ FRANC a KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích*, s. 376.

minimum. Na to právě pamětníci při otázce na téma jejich účasti na pionýrských táborech záměrně upozorňují hned zpočátku.

Z programu pamětníci většinou na prvním místě uvádějí klasické táborové aktivity, které jsou běžné i dnes, jako kolektivní hry, sportovní soutěže, bojovky, výlety do okolí, ale i několikadenní výlety, hlídání tábora, šifrovačky nebo zpívání u táborového ohně. Vzápětí ale dodávají, že to vše bylo orámováno rozsvíčkami, vztyčováním a snímáním československé vlajky, nástupy v krojích či rudých pionýrských šátcích, bodováním úklidu či zpěvem budovatelských písní. Většina pamětníků, kteří se k otázce ideologie na pionýrských táborech více rozpovídali, ovšem zároveň uvádí, že to tak „horké“ nebylo a že z povinných symbolů používali jen některé a jen příležitostně. *„Kroje jsme určitě neměli, maximálně pionýrský šátek a jen na nástup. To se udělalo nějaké hlášení, vztyčila se vlajka a pionýrský šátek se zase hned potom sundal. To bylo tak jediné, co si vybavuji, že bylo jinak než na dnešních táborech. A to jsme prakticky nevnímali. Pamatovali jsme si spíše ten program jako takový, tohle bylo prostě na okraj,*“⁴⁸ uvádí pamětnice, která na pionýrské tábory jezdila pravidelně od šesté třídy. Tento pohled potvrzuje většina respondentů.

Odpovědí na otázku ze začátku kapitoly o pionýrských táborech, tedy co způsobilo tak vysokou účast náhodné skupiny pamětníků na pionýrských táborech, bude tak nejspíše skutečně odlišnost míry indoktrinace. Jelikož pamětníky, kteří se táborů účastnili či neúčastnili, nespojuje žádný zřejmý faktor jako bydliště či socioekonomické postavení rodiny, lze soudit, že tato skupina měla zkrátka shodně štěstí na to, že narazili většinově na vedoucí, kteří na ideologických aspektech až tolik nelpěli. To může být dáno i faktem, že v době, kdy většina respondentů dospěla do let, kdy se účastnila pionýrských táborů, stalinistický přístup k výchově již odezníval či odezněl úplně a celkový koncept se rozvolnil.

---

⁴⁸ Rozhovor s Evou (jméno pozměněno v rámci seminárních praktik s doc. A. Míškovou), nar. 1945, 20. 12. 2014 Kolečovice, osobní archiv autorky, přepis s. 2.

4 Neorganizovaný volný čas

4.1 Knihy a časopisy pro děti

4.1.1 Knihy pro děti

15. dubna 1949 vzniklo výnosem ministerstva školství Státní nakladatelství dětské knihy (SNDK, v roce 1969 se z něj stalo nakladatelství Albatros), které mělo prakticky monopol na vydávání knih pro děti a mládež.⁴⁹ Sjednocení výroby knih pro děti bylo obhajováno jako krok, který bylo nezbytné podniknout v rámci ochrany dětských čtenářů před brakem a kýčem. Je pravda, že i řada spisovatelů, sdružených kolem časopisu *Štěpnice*, po určité míře kontroly literatury pro děti a mládež volala právě proto, že se masově vydávaly i knížky nevalné hodnoty. V jejich představách ovšem pravděpodobně nebylo vydávání nových knih takto centralizované.⁵⁰ V prvním roce vydalo SNDK 17 titulů, z nichž první byl výbor prostonárodních písní K. J. Erbena *Říkej si a hraj*. Třetina těchto titulů byly ovšem překlady sovětských knih.⁵¹

Období od roku 1949 do roku 1952, kdy byl v čele SNDK jako šéfredaktor Stanislav Neumann, vykazovalo typické znaky sovětizace české kultury. Místo „braku“, který podle Neumanna ovládal dětskou literaturu před zřízením SNDK, teď nastoupily knihy značně schematické a pro dětského čtenáře velmi málo přitažlivé. Zároveň byly likvidovány řady knih významných autorů, kteří byli nyní označeni za buržoazní a jejich knihy za socialismu škodlivé. V roce 1950 například byly poslány do stoupy zbytky knih Karla Maye, které před únorem roku 1948 vycházely ve značných nákladech.⁵² V této době vyšly v SNDK ty knihy, na které většina pamětníků vzpomíná jako na neoblíbenou povinnou četbu – *Odvážná školačka* (1950), *Němá barikáda* (1950), *Reportáž psaná na oprátce* (1950), *Jak se kalila ocel* (1951), *Příběh opravdového člověka* (1951), *Timur a jeho parta* (1951), *Syn pluku* (1952) nebo *Pavlík Morozov* (1952).⁵³

---

⁴⁹ Zanedbatelné množství titulů pro děti a mladé lidi vyšlo také v jiných nakladatelstvích – v Mladé frontě, Československém spisovateli nebo Světě sovětů.

⁵⁰ SLABÝ, K. Z.. Padesátiletá historie nakladatelství Albatros. *Ikaros* [online]. 1999, ročník 3, číslo 5 [cit. 2017-03-25]. Dostupné z: <https://goo.gl/wZjYLO>

⁵¹ RYŠKA, Pavel a Jan ŠRÁMEK. *Pionýři a roboti: československá ilustrace a vizuální kultura 1950-1970*. Praha: Paseka, 2016, s. 10.

⁵² Státní nakladatelství dětské knihy / Albatros. *Karel May - Mayovky na Internetu* [online]. 2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/EUiAK4>

⁵³ SNDK - Státní nakladatelství dětské knihy [online]. Databazeknih.cz, c2008-2017 [cit. 2017-02-19]. Dostupné z: <https://goo.gl/IH83HJ>

Zajímavé postavení mezi knihami, které SNDK vydávalo mezi lety 1949 a 1952, zaujímá *Malý Bobeš* J. V. Plevy. Ten poprvé vyšel v roce 1931. Jedná se o román značně sociálně zaměřený, popisuje nelehkou situaci chudší vrstvy obyvatelstva. Svým sociálním laděním komunistickému režimu velmi vyhovoval, přesto byl několikrát J. V. Plevou přepracován, ve sledovaném období to bylo v roce 1950 a v roce 1953. Úpravy nebyly nijak zásadní, pouze se přidávala slova jako stávka či socialismus a některé postavy nabíraly na bojovnosti a odhodlanosti v otázce sociální nerovnosti.⁵⁴ Kniha patřila mezi povinnou četbu na 1. stupni základních škol, často se i dle tvrzení pamětníků četla hromadně v hodinách češtiny. Dalo by se očekávat, že *Malý Bobeš* získá podobnou pozici jako kupříkladu *Odvážná školačka*, která je s *Malým Bobšem* srovnatelná především věkem hrdinů a čtenářů. Mezi našimi pamětníky tomu tak ovšem nebylo. Na obě knížky si řada pamětníků v rámci povinné četby ve škole vzpomněla, zajímavé je ovšem to, že se zcela odlišnými emocemi. *Malý Bobeš* je bez výjimky vzpomínán jako určitým způsobem osudová kniha, kterou narátoři četli rádi. Nejedná se však jen o pocity malé skupiny respondentů, což dokazuje také umístění *Malého Bobše* v nejúspěšnější stovce knih v anketě *Kniha mého srdce*, v níž v roce 2009 čeští čtenáři vybírali vůbec nejoblíbenější knihu z děl jak českých, tak světových.

Dětská literatura této doby je obecně charakteristická značnou schematičností, černobílým rozvržením postav a patosem. Oblíbeným tématem byl boj proti fašismu, pojímanému jako opozitum komunismu, často se objevovala témata významných historických událostí, tendenčně zkreslených. Do pozadí ustupuje dívčí román a dobrodružná četba jako buržoazní přežitek. Často se v 50. letech vydávaly tzv. pionýrské či školní povídky, které byly specifické tím, že pojednávaly o současném životě dětí, nejlépe tedy pionýrů. Cílem prózy ze života dětí byla určitá identifikace čtenáře s hrdinou, přičemž čtenář srovnával svůj život s odvážnými a uvědomělými činy hrdiny, z něhož se stával mravní vzor. Dětský hrdina fungoval jako nositel výchovných hodnot a symbol lepších zítřků. Z výpovědí pamětníků ovšem nevyplývá, že by se tento záměr u notoricky známých hrdinů, kteří se měli stát vzory pro děti (*odvážná školačka* Maruška Orlovová, Pavka Korčagin, Pavlík Morozov, Váňa Solncev nebo Timur Garajev) nějak naplňoval, ba spíše naopak. Snahy komunistického režimu směřovaly také k tomu, aby byly čteny historické romány, které jsou ideologicky poměrně neškodné, a s tendenční úpravou mohou dokonce

---

⁵⁴ FIKSOVÁ, Klára. Srovnání jednotlivých vydání *Malého Bobše* Josefa Věromíra Plevy [online]. Brno, 2009 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/180587/ff_b/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Doc. PhDr. Vlastimil Válek, CSc., s. 31-33.

fungovat jako účinná propaganda. Důkazem toho může být „jiráskovská akce“ z roku 1949, vyhlášená K. Gottwaldem právě za účelem rozšíření Jiráskova díla (s doslovem Zdeňka Nejedlého) mezi laickou veřejnost.⁵⁵

Dva pamětníci upozornili také na ideologické zaprodání se Ferdy Mravence. Ten se v roce 1951 zapojil do boje proti „americkému brouku“, mandelince bramborové, v knížce *Ferda Mravenec ničí škůdce přírody*. V roce 1954 vyšlo pokračování Ferdových dobrodružství pod názvem *Mravenci se nedají*. V tomto díle Ferda vychovává dělnickou generaci z kukel a celé mraveniště bojuje proti otrokářským mravencům. Pamětníci informaci podávali v podstatě tak, že si zneužití Ferdy všimli už jako dětské čtenáři těchto knih. Pravděpodobnější se ovšem zdá verze, že k tomuto uvědomění si, že Ferda Mravenec přitakával režimu a ideologii, došli až v dospělosti, s největší pravděpodobností až po sametové revoluci. Vzhledem k tomu, jakým fenoménem se Ferda stal i pro porevoluční generaci dětí, je totiž jeho podpora kampaně proti „americkému brouku“ nebo budovatelské smýšlení kontroverzní. Několikrát se „objev“, že Ferda Mravenec, potažmo jeho autor Ondřej Sekora sloužili ideologii, v posledních letech objevil také v médiích.

V roce 1952 se na místě šéfredaktora SNDK objevil Karel Nový. Ten místo výchovné funkce knih pro děti kladl důraz na jejich uměleckou hodnotu, což se projevilo výrazně ve výtvarné složce knih. Nelze ovšem spojovat posun v uměleckém pojetí dětských knih s ideologickým uvolněním poměrů. K tomu rozhodně ještě nedošlo. Politická poptávka byla stále stejná. Měnil se jen způsob, jakým kniha na dětského čtenáře působila.⁵⁶ Postupně se v této době a v zásadě po celá 50. léta ustupovalo od okupačních a válečných témat a do popředí dětská literatura stavěla venkov a probíhající kolektivizaci. Příkladem knihy, která vyšla podle těchto nových postupů a zároveň také popisovala venkov, může být *Honzíkova cesta* z roku 1954, kterou napsal Bohumil Říha. Hlavním hrdinou knihy je městske dítě neznalé venkovského života, které jede za prarodiči žijícími na vesnici. Tam se Honzík, ale zároveň s ním také dětské čtenáři, kteří se do jeho role vžijí, protože pro většinu z nich je skutečný venkovský život také poměrně neznámý, poučí o životě a práci na vesnici. Především zjistí, co je jednotné zemědělské družstvo, jak se mají družstevníci o společný majetek starat a jaké jsou výhody družstev. *Honzíkova cesta* získala v rozhovorech a ve zmíněné celonárodní anketě stejnou pozici jako *Malý Bobeš*.

---

⁵⁵ Jiráskovská akce. *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/fV7MNR>

⁵⁶ RYŠKA a ŠRÁMEK. *Pionýři a roboti*, s. 11-12

V 60. letech se v důsledku všeobecné liberalizace společensko-politických poměrů měnil samozřejmě i přístup k literatuře pro děti a mládež. Postupně se ustupovalo od přísných ideologických požadavků, akceptovala se oddechová a zábavná funkce literatury. Do poloviny 60. let ovšem v podstatě přetrvávala linie socialistického realismu, změna přišla až s tzv. novou vlnou v próze pro děti a mládež. Začala splývat s literaturou pro dospělé, nebo se jí alespoň přibližovat. Zobrazení dítěte se měnilo. Posouvalo se od idyly šťastného dětství k problémovosti – konfrontace dítěte se světem dospělých, problémová situace často odehrávající se ve vnitřním světě hrdinů, motivy útěku a bloudění.⁵⁷ Profilovala se také autorská pohádka, kde se prolínal reálný život dětí s pohádkovými fantazijními prvky. Princip autorské pohádky byl založen na hře, hravosti, vtipu, nonsensu. Autorské pohádky často klouzaly k parodii na folklorní, lidové pohádky. Tato pohotová reakce autorů v 60. letech na změnu vkusu dětských recipientů pohádky měla také vliv na masovou oblíbenost nedělní pohádky v rozhlase (viz kapitola 4.2.1).

V uvolněném klimatu druhé poloviny 60. let se rozvíjela také některá regionální nakladatelství, která tak likvidovala monopol SNDK. V důsledku liberálnějších poměrů oficiálně vycházela díla, která byla v předchozím desetiletí považována za brak, pokleslou nebo buržoazní literaturu – díla Karla Maye, dívčí romány (V. Stýblová, A. Santarová, V. Adlová, I. Hercíková, J. Loukotková), dobrodružné příběhy (O. Batlička, M. Pašek, M. Švandrlík, L. Souček).⁵⁸ V souvislosti s pražským jarem vyšlo také několik románů Jaroslava Foglara, v roce 1969 byl dokonce odvysílán seriál podle románu *Záhada hlavolamu*.⁵⁹ V neposlední řadě v roce 1967 vyšli poprvé po roce 1948 nezkrácení Karafiátovi *Broučci*.⁶⁰

V roce 1964 v rámci SNDK vznikl Klub mladých čtenářů, který v zásadě beze změny funguje dodnes.⁶¹ Prostřednictvím Klubu mladých čtenářů si zájemci objednávali přes školu několikrát do roka nové knihy, které si z katalogu sami vybrali. „*Nabídka knih byla rozdělena na českou a světovou. V obojím byly na výběr převážně klasiky – u nás Němcová,*

---

⁵⁷ SUCHÁNKOVÁ, Eliška. *Literatura pro děti a mládež*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2013.

Dostupné z: <https://goo.gl/r638hu>

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ *Záhada hlavolamu*. *Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. Praha: POMO Media Group s.r.o, c2001-2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/Dg4DOj>

⁶⁰ SEKERÁKOVÁ, Anna. *Příběh Mateřidoušky*. Praha, 2009. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Doc. Jaroslav Provazník, s. 32.

⁶¹ Co je Klub mladých čtenářů Albatros? *Klub mladých čtenářů* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/bd8oyh>

Jirásek, Neruda... Pár dětí si to takhle objednávalo, ale nevybavuji si, že by to bylo v 60. letech nějak rozšířené,“⁶² vzpomíná pamětnice, která v 60. letech učila český jazyk a literaturu na základní škole. Z pamětníků, kteří byli ve druhé polovině 60. let, kdy už Klub mladých čtenářů fungoval, na základní či střední škole, uvádí členství v Klubu mladých čtenářů pouze jedna pamětnice. Většina rodin v 60. letech nejspíš neměla peníze na to, aby se knihy kupovaly.

To potvrzují i sami pamětníci, kteří jako nejčastější způsob, jakým se dostávali ke knihám, uvádějí veřejnou knihovnu, a to právě z důvodu nedostatku financí na nákup nových knih. Knihovny v 50. a 60. letech měly zvláštní roli v životě každého čtenáře. Měly čtenáře vychovávat pomocí správné literatury, v jejímž výběru měl pomoci knihovník. Pro splnění úkolu bylo potřeba nejprve vyřadit závadné knihy – pokleslou, brakovou a socialismu odporující literaturu. Dále bylo potřeba doporučit čtenáři vhodné knihy, které by měl přečíst. A neméně důležitou částí bylo zaručit, aby je četl a chápal správným způsobem. To knihovny naplňovaly například formou besed – v roce 1958 jich v lidových knihovnách proběhlo 33 000, z toho bezmála polovina pro děti a mládež.⁶³ Východiskem práce v knihovnách byla představa komunistického režimu, že vše včetně četby se dá naplánovat. Čtení tak nemělo být nahodilé, mělo být naplánované a směřovat k určitému cíli, a to jak u dětí, tak u dospělých. Přes tento značný tlak na manipulaci zájmů jednotlivce byly knihovny nejčastějším zdrojem přísunu knih našich pamětníků, a to navzdory tomu, že v podstatě všichni uvedli jako svou četbu v 50. a 60. letech knihy, které po zásazích cenzury neměly být v oficiální distribuci vůbec k dostání. Jedna pamětnice si dokonce vzpomíná, že do knihovny chodila celá rodina v neděli po bohoslužbě.⁶⁴

Hned v závěsu za knihovnou je půjčování knih mezi známými. Takto se pamětníci často dostali také ke knihám, které obzvlášť v 50. letech nebyly v knihovně k dostání a které přesto řada respondentů podle rozhovorů četla. Z deseti pamětníků, jejichž dětství či dospívání do této doby spadalo, devět potvrdilo, že svůj čas trávilo četbou. Z nich ale dva tvrdí, že jediné, co četli, byla povinná četba, které se nešlo vyhnout. Zbýlých sedm chápalo četbu jako způsob zábavy a uvádí i některé tituly své oblíbené četby. Ty se ovšem v žádném ze sedmi případů neshodují s intencemi SNDK a nabídkou knihoven, některé tituly byly

---

⁶² Rozhovor s Evou (jméno pozměněno v rámci seminárních praktik s doc. A. Míškovou), nar. 1935, 12. 12. 2014 Velké Chvalovice, osobní archiv autorky, přepis s. 3.

⁶³ *Čtenář*. 1959, 11(7), s. 153.

⁶⁴ Rozhovor s Evou (jméno pozměněno v rámci seminárních praktik s doc. A. Míškovou), nar. 1947, 28. 12. 2014 Liberec, osobní archiv autorky, přepis s. 3.

i zakázané. Konkrétně tedy pět pamětníků (z toho tři pamětnice) uvádí dílo Jaroslava Foglara, tři rodokapsy a westernové příběhy, dva *Káju Mařika* a dvě pamětnice dívčí romány, v 50. letech považované za pokleslou literaturu. Kromě těchto neoficiálních knih, které podle vyprávění pamětníků putovaly „z ruky do ruky“, zaznívají v rozhovorech i knihy, které běžně k dostání byly, a přesto na ně pamětníci rádi vzpomínají – romány Julesa Verna, *Dobrodružství Huckleberryho Finna*, později romány Karla Maye, často historické romány, konkrétně romány Aloise Jiráska, ale i sociálně laděný román pro dívky *Robinsonka*. Časopis *Čtenář* otiskl v roce 1959 výsledky ankety z roku 1958 mezi dětskými čtenáři, kteří hlasovali o nejoblíbenějších autorech. Umístili se v tomto pořadí: Jules Verne, Alois Jirásek, Božena Němcová, Marie Majerová, Arkadij Gajdar.⁶⁵ Žebříček vyvolává spíše pocit, že více než o oblíbenost autorů šlo o čtenost jejich knih, která byla zvláště u Boženy Němcové či u sovětského autora Arkadije Gajdara vysoká díky přítomnosti jejich knih na seznamu povinné četby ve škole. Jelikož je jasné, že Jaroslav Foglar ani Karl May se v roce 1958 v podobné anketě ještě umístit nemohli, vyplývá z toho, že v otázce četby naši pamětníci kopírují oficiální údaje celkem přesně.

Z porovnání odpovědí respondentů a oficiálního směru, kterou se knihy u nás měly ubírat, vychází, co se v otázce četby dalo očekávat. Totiž to, že pamětníci knihy, které měli číst, ve většině případů nečetli nebo je nepovažovali za zajímavé. Výjimku z toho tvoří *Malý Bobeš*, *Honzikova cesta* a díla Aloise Jiráska. Co je však důležité pro interpretaci tohoto faktu, jsou důvody nezájmu, které někteří pamětníci zmínili. Nejednalo se totiž o důvody ideologické. Nikdo z pamětníků neřekl, že by o knihu nejevil zájem proto, že měl pocit, že mu podsouvá nějakou ideologii nebo s ním manipuluje. Všichni, kdo uváděli důvody svého nezájmu o konkrétní četbu, řekli, že je daná kniha nebavila, někteří si u sovětských děl vzpomněli na určitou míru schematičnosti. Nelze tedy příliš usuzovat, že by si děti uvědomovaly politickou stránku díla. Není ale ani možné výsledky hovořící jasně v neprospěch ideologicky zbarvené literatury přehlížet. Pravděpodobné tedy bude, že děti sice nevnímaly ideologický aspekt vědomě, podvědomě na ně ale prostřednictvím rodičů, prarodičů či známých evidentně působil a jejich vztah k doporučené literatuře ovlivňoval. Oblíbenost *Malého Bobše* a děl Aloise Jiráska se dá vysvětlit tím, že obě knihy pocházely z dřívějších desetiletí, v případě historických románů Aloise Jiráska dokonce i z předcházejícího století. Nebyly tedy přes svou tendenční interpretaci zasaženy požadavky na komunistickou literaturu, což z nich dělalo vhodný kompromis. Jejich četbou byly

---

⁶⁵ *Čtenář*. 1959, 11(5), s. 106, 107.

naplněny požadavky komunistického režimu na „vhodnou“ literaturu a zároveň se jednalo o četbu v rámci vymezených možností kvalitní. S *Honzíkovou cestou* je to složitější, jelikož ta byla ukázkovým zástupcem literatury pro děti v 50. letech se vším, co literatura oné doby měla mít. Vysvětlením může být fakt, že pokud bychom si odmysleli zmínky o jednotných zemědělských družstvech, je kniha vlastně jen příjemným povídáním o dobrodružstvích, která pětiletý Honzík zažívá u babičky a dědečka na lehce idealizovaném venkově. To dokazuje i skutečnost, že *Honzíkova cesta* s úpravami právě ohledně družstev, která by dnešnímu čtenáři bránila v pochopení knížky, vychází dodnes a dodnes je považována za základ beletrie pro prvňáky.

4.1.2 Časopisy pro děti

Oblast vydávání časopisů pro děti a mládež byla stejně jako v případě knih hned od nástupu komunistického režimu velice důkladně centralizovaná. Existoval jednotný systém periodik rozdělených podle cílové skupiny – tedy pro děti předškolního věku, děti věku mladšího a středního školního (6–12 let), děti staršího školního věku (12–15 let) a mládež. Důvodem byla samozřejmě plná kontrola obsahu časopisů a jednotnost v každé věkové kategorii dětí. Zároveň měl režim jedinečnou možnost působit na děti kontinuálně po celou dobu jejich dětství i dospívání. Časopisy pro nejmladší kategorii byly sice politikou zasaženy o něco méně, ale i do nich se promítla.⁶⁶

Z časopisů pro nejmladší v 50. a 60. letech vycházela už od roku 1945 *Mateřídouška*. Její obsah se v 50. letech značně podřizoval politickému diktátu. Na jejích stránkách se objevovaly povídky, poezie a zprvu i obrázkové příběhy. Z povídek to byly převážně dva typy – povídky ze školního prostředí a povídky z prostředí válečného, oba typy s hlavním hrdinou-dítětem, jednostranně kladným, uvědomělým a nadšeným pro školní docházku či boj za ideály. Témata dětské píle, dělnické práce, válečného hrdinství či některých významných výročí se promítla také do poezie, jež se na stránkách *Mateřídoušky* pravidelně objevovala. Pokud se do *Mateřídoušky* dostaly i verše klasiků, tak pouze ty neutrální, s přírodními motivy. Do roku 1951 vycházely také v *Mateřídoušce* příběhy Ferdý Mravence, zmíněné v kapitole 4.1.1. V 60. letech se *Mateřídouška* postupně zbavovala ideologického vlivu a striktní výchovnosti, do redakce se dokonce vrátil František Hrubín, který ji vedl v prvních letech její existence. Místo „významných“ svátků a výročí, jimiž se příspěvky

---

⁶⁶ PROCHÁZKOVÁ, Klára. Současné časopisy pro děti (vývojové tendence a recepce) [online]. Brno, 2014 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/322395/pdf_m/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Doc. PhDr. Milena Šubrtová, Ph.D., s. 26.

řídily v 50. letech, se opět začínaly řídit přirozeně podle ročního období. Zmizely výchovné povídky, místo nich *Mateřidouška* objevila dobrodružné prózy na pokračování, plastičtějšího dětského hrdinu, který prožívá strach, zvědavost i touhu po dobrodružství a autorské a nonsensové pohádky, typické pro 60. léta. Nonsense, humor i hravost se prolínaly také do otiskované poezie. Největším dokladem přípuštění oddechové funkce časopisu je návrat kresleného seriálu – objevují se seriály se sochou Slavomírem, kocourkem Pazourkem či kocourem Vavřincem.⁶⁷ Po většinu času ve sledovaném období vycházela jako měsíčník v nákladu 180 000 výtisků.⁶⁸ V roce 1967 pak pro stejnou kategorii čtenářů přibyl časopis *Sluníčko*.⁶⁹

Na *Mateřidoušku* navazoval čtrnáctideník *Ohníček* určený dětem mladšího a středního školního věku, tj. cca 7–12 let. V první polovině 50. let v podstatě kopíroval náplň sovětských pionýrských časopisů – objevovaly se v něm pionýrské povídky, ideologicky zaměřené patetické básně, ale také ukázky z nově vydávaných knih SNDK. *Ohníček* byl od začátku spjat s Pionýrskou organizací, jejíž činnost měl propagovat a podporovat. Fungoval v určité míře jako jakýsi pionýrský vedoucí, přinášel náměty pro práci pionýrských skupin. S ohledem na věk čtenářů už měl nejen výchovnou funkci, kdy působil na etický hodnotový systém dětí, ale výrazně také ideologickou funkci. Zlom přišel na počátku 60. let, kdy se *Ohníček* začal odvracet od zaměření na pionýrské skupiny spíše k jednotlivci. V 60. letech se pak dostala do popředí funkce zábavná a populárně-naučná, spíše než na školu a povinnosti čtenářů se *Ohníček* orientoval na jejich volnočasové aktivity. Objevily se v 50. letech zatracované obrázkové seriály na pokračování. Náklad *Ohníčku* byl v roce 1952 187 000 výtisků.⁷⁰

Pro děti staršího školního věku vycházel jednou za měsíc časopis *Pionýr* (od roku 1953), který snad navazoval na zaniklý *Vpřed*, jenž se po roce 1948 spojením s *Junákem* přejmenoval na *Junáci, vpřed* a později na ideologicky vhodnější *Pionýři, vpřed*, načež příchodem 50. let pro nezáměr zanikl. *Pionýr* se pak na dva roky (1968–70) přejmenoval na *Větrník*, ale s nástupem normalizace byl nucen se vrátit zpět k *Pionýru*. Náklad časopisu *Pionýr* byl v roce 1952 50 000 výtisků.⁷¹ *Pionýr* byl obsahem velice podobný *Ohníčku*,

---

⁶⁷ SEKERÁKOVÁ, *Příběh Mateřidoušky*, s. 33-44.

⁶⁸ TEJNICKÁ, Jana. *Význam časopisu Pionýrské noviny v 50. letech 20. století*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd. Vedoucí práce Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc., s. 17.

⁶⁹ PROCHÁZKOVÁ, *Současné časopisy pro děti*, s. 26.

⁷⁰ TEJNICKÁ, *Význam časopisu Pionýrské noviny*, s. 18.

⁷¹ *Ibid.*.

s rozdílem ve věkové kategorii cílové skupiny. Občas se v něm kromě beletrie objevily také publicistické články – rozhovory, reportáže a zprávy. Těm však byl primárně vyhrazen prostor v *Pionýrských novinách*, v letech 1968–1970 přezvaných na *Sedmičku*. *Pionýrské noviny* se obsahem i grafickou úpravou podobaly skutečným novinám pro dospělé, což korespondovalo s jejich záměrem vést školní děti k pravidelné četbě politických aktualit a zájmu o úspěch a pokrok socialistických zemí. V 50. letech vycházely v nákladu 100 000 kusů týdně.⁷²

Z uvedených nákladů, v nichž základní čtyřka časopisů – *Mateřídouška*, *Ohníček*, *Pionýr* a *Pionýrské noviny* – vycházela, se může zdát, že byl o periodika mezi dětskými čtenáři značný zájem. Pamětníci to ovšem zdaleka nepotvrzují. Zajímavé je, že jejich zájem, resp. počet pamětníků, kteří daný časopis četli, klesá se stoupajícím věkem, pro nějž bylo periodikum určeno. *Mateřídoušku* totiž ještě uvádějí prakticky všichni pamětníci, kterých se její četba ve sledovaném období mohla týkat – tzn. pět ze šesti pamětníků narozených v roce 1945 a později a tři ze čtyř pamětníků, kteří měli nejpozději v roce 1965 děti, pro něž mohli časopis *Mateřídouška* odebírat. Zájem o *Ohníček* už byl o poznání slabší, byť ještě v rozhovorech zazněl. Z devíti pamětníků, kteří do cílové kategorie ještě stihli spadat ve sledovaném období, vzpomněli na *Ohníček* pouze dva. Z pamětníků, kteří měli v dané době děti požadovaného věku, ani jeden.⁷³ *Pionýr* nebo *Pionýrské noviny* pak v rozhovorech nezazněly ani jednou. Odpovědi našich pamětníků tak stejně jako v kapitole o četbě knih vypovídají o tom, že děti vesměs neměly zájem o oficiální produkci a že ji přijímaly maximálně v tvorbě pro nejmladší, kde ještě nebyla ideologie tolik výrazná. Na rozdíl od tradiční čtyřky periodik, o kterou pamětníci od školního věku v podstatě již nejevili zájem, se ale v rozhovorech opakuje časopis *ABC mladých techniků a přírodovědců* neboli „*Ábíčko*“.

ABC mladých techniků a přírodovědců začalo vycházet v roce 1957 v nákladu 50 000 výtisků jako měsíčník, později se z něj stal čtrnáctideník. *ABC* bylo a je dodnes populárně-naučným časopisem, v němž se objevovaly příspěvky z oblasti vědy, techniky, ekologie, botaniky, zoologie, chemie, fyziky, astronomie, archeologie, architektury, historie a dalších oborů. Zároveň se v něm samozřejmě objevovala poezie a beletristická próza –

---

⁷² TEJNICKÁ, *Význam časopisu Pionýrské noviny*, s. 18.

⁷³ Tento fakt nelze přisuzovat tomu, že pamětníků, kteří měli dítě ve věku, pro který byl vydáván *Ohníček*, bylo přirozeně méně než těch, kteří měli dítě v mateřídouškovém věku. *Ohníček* vycházel bez přerušení i v dalších desetiletích, přičemž jej už nezminili žádní další pamětníci, jejichž děti se do vhodného věku dostaly později.

častěji než jinde ovšem dobrodružné a vědecko-fantastické povídky. Významnou součástí *ABC* byly také komiksy, kreslené seriály. Mezi lety 1962 a 1966 dokonce titulní komiks o pionýrské skupině *Kulišáci* vytvářel Jaroslav Foglar, jelikož své *Rychlé šípy* s výjimkou roku 1968 tvořit nesměl. Čím bylo *ABC* velice specifické, jsou vystřihovánky – nejčastěji modely strojů či staveb.⁷⁴ Na čem se pamětníci shodují, je skutečnost, že časopis *ABC* bylo velmi těžké sehnat. „*Ábíčko prakticky nešlo normálně koupit. Když vyšlo, nebylo pryč během dní, ale během hodin. Předplatné se pořídit prostě už nedalo. Takže se mi poštěstilo jen občas se k němu dostat,*“⁷⁵ vzpomíná pamětnice, jak se shánělo *ABC* na začátku 60. let. Že *ABC* bylo nedostatkové a vzácné zboží, potvrzuje i další pamětník, který jej četl pravidelně: „*Máma pracovala tenkrát v Rudém právu, takže se k ABC i jiným časopisům dostávala přímo v podstatě každý měsíc. To nebylo jenom čtení, to mělo i obchodní hodnotu. Jak se k tomu tehdy nikdo nedostal, tak když jsem to přinesl do třídy, byl jsem král a všichni si chtěli číslo půjčit.*“⁷⁶

ABC také jako první časopis po roce 1948 zkoušel udržet tradici foglarovských čtenářských klubů, známých z časopisů *Mladý hlasatel* a *Vpřed*, mezi jejichž členy několik redaktorů *ABC* patřilo. Čtenářské kluby v předúnorovém pojetí byly neformální skupinky dětí, jejichž činnost zmíněné časopisy korigovaly návody a nápady na aktivity klubů. Oficiálně obnovit čtenářské kluby nebylo vzhledem k foglarovskému odkazu samozřejmě možné, tudíž se vždy důsledně nazývaly zájmové kluby či zájmové kroužky. Jejich obrodu odstartovala v *ABC* v roce 1959 tzv. tabulková akce, kdy měli čtenáři označovat tabulkami přírodní zajímavosti, historické a technické památky. Akce se nezúčastňovali jen jednotlivci, ale i kolektivy, které tak neplánovaně vznikaly. To inspirovalo redaktory *ABC* k vytvoření celoroční hry inspirované lidským dobýváním vesmíru. Do hry se mohly přihlásit pionýrské raketové posádky (de facto kluby), které si měly rozdělit funkce, najít základnu (klubovnu), poslat hlášení redakci *ABC* a plnit úkoly zadávané na stránkách časopisu. Časem se kluby rozdělily podle zájmů, byly tu kromě raketových posádek hlídky ochrany přírody, dívčí

---

⁷⁴ KUBÍKOVÁ, Alena. Časopisy pro děti v období tzv. normalizace [online]. Brno, 2013 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/pzv7zb/>>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Doc. PhDr. Naděžda Siegllová, CSc., s. 14-15.

⁷⁵ Rozhovor s Evou (jméno pozmeněno v rámci seminárních praktik s doc. A. Míškovou), nar. 1948, 12. 12. 2014 Plzeň, osobní archiv autorky, přepis s. 3.

⁷⁶ Rozhovor s Adamem (jméno pozmeněno v rámci seminárních praktik s doc. A. Míškovou), nar. 1948, 28. 12. 2014 Liberec, osobní archiv autorky, přepis s. 2.

kluby a zmíněné kolektivy tabulkové akce.⁷⁷ V roce 1969 se je pak Foglar pokusil oživit v obnoveném *Junáku*, ale s rokem 1970 skončil jak *Junák*, tak kluby.⁷⁸

Nelze opomenout ani časopis *Mladý technik*, později *Věda a technika mládeži*, především proto, že vedle *ABC* a *Mateřídoušky* byl jedním z nejvzpomínanějších periodik mezi našimi pamětníky (tentokrát výhradně muži). Vycházel už před rokem 1948, konkrétně od roku 1947, a po nástupu komunistické moci si navzdory nevyhnutelnému budovatelskému ladění zachoval úroveň. Jen musel místo anglického *Modern Wonder* čerpat materiál ze sovětského *Těchnika molod'oži*. Byl určen pro mládež 13–16 let a byl mezi časopisy pro děti a mládež jediným výrazně tematicky zaměřeným periodikem. V roce 1949 například nabídl návod na stavbu funkčního filmového projektoru, kdy bylo nutné vyrobit si kromě optiky všechny součástky.⁷⁹ Tím určitým způsobem předznamenal nástup časopisů typických pro polovinu 60. let, které nabízely řadu podobných návodů „udělej si sám“ a rozvíjely tak československý fenomén kutilství, dost možná ve snaze kompenzovat ekonomické nedostatky.

Pražské jaro a s ním spojená politicko-spoločenská liberalizace znamenaly i pro oblast dětských časopisů drobný exkurz do relativní svobody projevu. V roce 1968 začal vycházet *Zálesák*, časopis stejnojmenné organizace. Ve stejném roce byl také obnoven časopis *Junák*, v němž vyšel Foglarův komiks o Rychlých šípech. Od roku 1969 vycházel také humoristický časopis *Ježek*. Vydávání všech těchto časopisů bylo ovšem nejpozději v roce 1970 s nastupující normalizací zrušeno.⁸⁰

4.2 Rozhlasová, televizní, filmová tvorba pro děti

4.2.1 Rozhlasová tvorba pro děti

Poslechu rozhlasu jako způsobu, jak trávit volný čas, se ve své práci budu věnovat mimo jiné proto, že z rozhovorů z pamětníky vychází jako jeden z nejčastějších. Už v dětství uvedli vlastnictví přijímače a jeho poslech prakticky všichni pamětníci – kromě dvou, kteří se odpovědi z neznámého důvodu vyhnuli. Starší desítka pamětníků, kteří ve sledovaném období zakládali vlastní rodiny, uvádí rádio či rozhlas po drátě („drát'ák“) ve své domácnosti bez výjimek. Výsledky ukazují na to, že rozhlasový přijímač byl nedílnou součástí většiny

⁷⁷ TOMAN, Vlastislav. *Můj život s ABC - ábíčkem*. Praha: Ostrov, 2005, s. 38-43.

⁷⁸ Čtenářské kluby. *Stránky o Jaroslavu Foglarovi* [online]. c2005-2015 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/oJQocA>

⁷⁹ RYŠKA a ŠRÁMEK, *Pionýři a roboti*, s. 20-21

⁸⁰ PROCHÁZKOVÁ, *Současné časopisy pro děti*, 29-31.

československých domácností během 50. a 60. let. Zajímavé je také to, že si pamětníci obecně vybavili velké množství konkrétních pořadů, které v rozhlase poslouchali.

Rozhlasové vysílání mělo v Československu tradici od roku 1923.⁸¹ Ve sledovaném období 50. a 60. let už fungovalo jako primární zdroj informací československého obyvatelstva (vedle tištěných médií a během 60. let také televize). 50. léta v rozhlase byla ve znamení zlepšování technických podmínek a rozšiřování pokrytí signálem – v roce 1952 vznikly kromě celostátního vysílacího okruhu také národní okruh Bratislava a národní okruh Praha. Do roku 1952 fungoval rozhlas po vzoru předválečného rozdělení na oddělení hudební, oddělení slovesné, oddělení reportážní a školský rozhlas. V roce 1952 prošel rozhlas největší organizační změnou ve své historii – samozřejmě podle sovětského vzoru. V rámci domácího vysílání vznikly čtyři hlavní redakce, každou vedl odpovědný redaktor: Hlavní redakce politického vysílání, Hlavní redakce literárního a dramatického vysílání, Hlavní redakce hudebního vysílání a Hlavní redakce vysílání pro děti a mládež. Ty se dále členily na další podřízené redakce.⁸² Pro účely této práce bude klíčová především Hlavní redakce vysílání pro děti a mládež (HRDM).

Od roku 1954 fungovalo vysílání rozhlasu po drátě. Rozhlas po drátě byl zjednodušený vysílač, který nechytal radiové vlny, ale přijímal signál po kabelu.⁸³ Vysílal pouze jeden program. Tento typ vysílání byl budován především jako záloha pro případný nepřátelský útok, jelikož vysílače je snadné rychle vyřadit, kdežto síť kabelů by útok přežila značně déle.⁸⁴ Rozhlas po drátě se velmi rychle rozšířil především ve městech díky menší finanční náročnosti a díky tomu, že přípojka na něj byla postupně zabudována prakticky ve všech bytech. Pamětníci jej navzdory tomuto většinou neuvádějí, na rozdíl od rádia. V tomto případě si ovšem myslím, že je odchylka způsobena tím, že především jako děti nevnímali rozdíl mezi rádiem a rozhlasem po drátě, jelikož program byl prakticky stejný.

Liberalizace 60. let se v programové skladbě Československého rozhlasu projevila velmi výrazným způsobem, a to jak v redakcích pro dospělé posluchače, tak i v těch dětských. Celkově klesal počet zakázaných témat a přestupky proti cenzuře se trestaly

---

⁸¹ Historie rozhlasu v kostce. *Archiv rozhlasu* [online]. Praha: Český rozhlas, c1997-2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/auHxmx>

⁸² JEŠUTOVÁ, Eva. *Od mikrofonu k posluchačům: z osmi desetiletí českého rozhlasu*. Praha: Český rozhlas, 2003, s. 245.

⁸³ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011., s. 270.

⁸⁴ JEŠUTOVÁ, *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 238.

mírněji. V souvislosti s rozšířením míry spolupráce se zahraničními zdroji a modernějšími metodami se rozhlasu dařilo vytvářet zajímavější programy především v sekci publicistické. Kritičtěji zaměřené reportáže a rozhovory o dříve tabuizovaných tématech a s dříve tabuizovanými osobnostmi zároveň činily poslech rozhlasu atraktivnějším a pomáhaly k vyvolávání diskuze. V roce 1968 v rámci pražského jara se rozhlas na několik málo měsíců stal svobodným a během dramatických srpnových dnů po vpádu vojsk Varšavské smlouvy sehrál důležitou informační, organizační a integrační roli srovnatelnou s rokem 1945. Už od podzimu 1968 a především v roce 1969 se ovšem z důvodu tzv. normalizace vrátil pod vedení ÚV KSČ a vysílal opět poplatně režimu.

Hlavní redakce vysílání pro děti a mládež v 50. letech měla na co navázat. Především stavěla na tradici školského rozhlasu, který vysílal již od poloviny dvacátých let, od roku 1932 pravidelně. Ten většinou během dopoledne ve vyhrazeném čase⁸⁵ vysílal pro všechny stupně škol od mateřských po střední programy přizpůsobené věku – pohádky, scénky, pásma zaměřená na dějepis, přírodopis, vlastivědu, zeměpis, techniku, přehled o politických či kulturních událostech i kurzy ruštiny, angličtiny či polštiny. Komunistický režim převzal tradici školského rozhlasu v podstatě beze změn, a výnosem z roku 1949 jej dokonce učinil pro 1. a 2. stupeň škol povinným.⁸⁶ Výhodou pro HRDM bylo také to, že ji v takové míře nezasáhly personální čistky, které v Československém rozhlase po roce 1948 probíhaly, a tudíž si dětské vysílání mohlo zachovat určitou kontinuitu a kvalitu díky zkušeným rozhlasovým pracovníkům.⁸⁷ Během celého sledovaného období fungovaly v HRDM tyto redakce: redakce pro školy, literární redakce, hudební redakce, vzdělávací redakce (později přetvořena na redakci vědy a techniky), pionýrská redakce a redakce pro mládež. Pod HRDM byla také zařazena redakce armádního rozhlasu.⁸⁸

Redakce pro školy měla na starosti vysílání školského rozhlasu. Existovala nicméně jen krátce, a to pod vedením Václava Čtvrťka. Její agenda z většiny přešla k redakci vzdělávací, jíž se po zrušení samostatné redakce pro školy ujal Václav Čtvrtek.⁸⁹

Značnou stabilitu a klid si naopak po celé sledované období zachovala redakce literární, později literárně-dramatická. V jejím vedení se udržela Libuše Blažejová. Literární

---

⁸⁵ Hlavní čas vysílání na podporu výuky byl mezi 10. a 11. hodinou, kolem 8. hodiny se vysílalo hlášení pro školy.

⁸⁶ JEŠUTOVÁ, *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 269.

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ *Ibid.*, s. 271, 272.

⁸⁹ *Ibid.*, s. 271.

redakce samozřejmě připravovala část vysílání školského rozhlasu. Proslavila se ale především tradiční „velkou“ nedělní pohádkou, což byl svého času vůbec nejposlouchanější pořad mezi dětmi i dospělými. Kvalitu nedělních poobědových pohádek zaručovalo také to, že v nich vystupovali naši nejvýznamnější herci a herečky.⁹⁰ Oblibu tradiční pohádky v rozhlase potvrzují i naši pamětníci. Z celkových patnácti, kteří byli schopni vybavit si konkrétní pořady, které v rozhlase poslouchali, jich deset uvedlo právě nedělní odpolední pohádku. Byli mezi nimi i ti, kteří už ve sledovaném období byli dospělí. Většina dospělých respondentů, kteří uvedli poslech pohádky, navíc tou dobou ještě neměla vlastní děti, je tedy velice pravděpodobné, že pohádku z vlastního zájmu poslouchali i dospělí. Kromě pohádky uvádějí pamětníci jen v o něco menší míře také poslech her pro mládež. Ty se vysílaly v sobotu (někdy i v pondělí) odpoledne a byly většinou dobrodružné.⁹¹ Kromě pohádek a her se literární redakce věnovala také vysílání čtení na pokračování či literárního měsíčníku. V 60. letech produkovala i naukové pořady jako *Na dobré chvílce* či *Putování po hradech a zámcích*. V roce 1960 začala literární redakce s vysíláním podvečerních desetiminutových pohádek v pořadu *Dobrou noc, děti!*, kde se objevoval oblíbený skřítek Hajaja. I na něj jako na značně ikonickou postavu řada pamětníků vzpomněla. Pořad *Dobrou noc, děti!* byl v podstatě rozhlasovým předchůdcem televizního *Večerníčku*.⁹²

Hudební redakce, v jejímž čele byla po celé sledované období Helena Karásková, se na přípravě programu školského rozhlasu samozřejmě též podílela. Klíčovým pořadem, který v 50. letech vyprodukovala, byly ovšem *Koncerty pro mládež*, doprovázené odborným výkladem.⁹³ Jejich poslech uvádí několik pamětníků.⁹⁴ Kromě *Koncertů pro mládež* uváděla hudební redakce obecně velké množství naukových a vzdělávacích programů – *Toulky s písničkou*, *Hudební besídka pro nejmenší/starší děti*, *Hudební pořad pro mládež*,... Přelomovým počinem bylo vyhlášení mezinárodní interpretační soutěže v roce 1965. Tímto vznikla soutěž Concertino Praga, jež se pořádá dodnes.⁹⁵

Primární náplní redakce vzdělávací (redakce vědy a techniky pro mládež) bylo vytváření programu školského rozhlasu. Kromě toho redakce vytvářela dva pořady o vědě a technice – pro děti a pro mládež. Z těchto dvou pořadů se pak v 60. letech staly známé

---

⁹⁰ JEŠUTOVÁ, *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 319.

⁹¹ *Ibid.*, s. 271.

⁹² *Ibid.*, s. 319.

⁹³ *Ibid.*, s. 271.

⁹⁴ V tomto případě není s ohledem na orální výpověď snadné rozlišit, zda mluví o *Koncertech pro mládež* jakožto konkrétním pořadu, nebo obecně o koncertech.

⁹⁵ JEŠUTOVÁ, *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 321.

pořady *Paprsek a Meteor*.⁹⁶ *Meteor* byl původně určen především mládeži, ale poslouchaly ho celé rodiny.⁹⁷

Pionýrská redakce měla na starost v podstatě publicistiku pro děti. V rámci reportáží z dětského prostředí často přinášela také rozhovory s dětmi, které ovšem nemají ve zvyku lhát či balit své názory do diplomatických frází poplatných době a cenzuře. V důsledku toho bylo vysílání pionýrské redakce už v 50. letech průkopníkem v otázce pravdivých informací a diskuzí nad tématy.⁹⁸ V 60. letech pak hodně splynula s redakcí pro mládež, jež se zabývala především publicistikou, protože ta mládež (15–25 let) zajímala zdaleka nejvíc. Dětská a mládežnická publicistika v Československém rozhlasu byla poměrně pokroková a snad byla i „napřed“ před publicistikou určenou pro dospělé. To redakce už na začátku 60. let stavělo před problém, jak skloubit témata, která děti a mladé lidi zajímají, s pokyny a tezemi ÚV KSČ. Pionýrské jitřence (tak se říkalo pionýrské redakci od roku 1953) a redakci pro mládež se skutečně dařilo posluchače zpočátku opatrně vybíranými, později už ostřejšími tématy zaujmout. Klíčové bylo, že redaktoři nepřemýšleli za posluchače a neutvářeli jim názory na základě politických pouček, ale velmi svobodně nechávali děti a mladé nad tématy samostatně uvažovat a debatovat o nich. V 60. letech se pak určitým druhem fenoménu staly tzv. problémové pořady, a to jak pro děti, tak pro dospělé. Ty nastiňovaly poměrně závažné problémy a otázky a co především, hledaly jejich příčiny a diskutovaly o nich, už nestačilo pouhé konstatování. Ukázkovým pořadem je *Mikrofórum*, jež vzniklo v roce 1965 ve snaze odlákat mladé od poslechu zahraničních stanic a mít to, co poslouchají, pod kontrolou. To kombinovalo právě závažné otázky ze života mladých se zábavou, hlavně zahraniční hudbou. Během druhé poloviny 60. let se stalo nejvýznamnějším prostorem, kde mladí lidé vyjadřovali i velmi kontroverzní názory. Pro mladší děti v pionýrském věku tuto úlohu plnil pořad *Vysílejte s námi!*, který otevíral také nejrůznější problematická témata – z názvů jednotlivých pořadů např. *O frázích, Kdo je hrdina, Ze života pankráckých výtržníků, Proč se učíme cizím jazykům, O žákovských knížkách*.

Celkově se vysílání Československého rozhlasu v redakcích pro dospělé i děti s blížícím se rokem 1968 hodně politizovalo a jednotlivé redakce velmi splyvaly, jak postupně splyvaly i jejich zájmy. Z publicistických pořadů pro děti a mladé nikdo z pamětníků nic neuvádí. Pravděpodobně tedy zásadnější politické události a debaty

---

⁹⁶ JEŠUTOVÁ, *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 271.

⁹⁷ *Ibid.*, s. 320.

⁹⁸ *Ibid.*, s. 271.

sledovali spíše s rodiči ve vysílání redakcí pro dospělé či se o ně případně nezajímali vůbec. Z výpovědí našich pamětníků totiž celkově vyplývá značný nezáměr o politické dění ve zkoumaném období, což by mohlo souviset s tím, že z poslechu rozhlasu pouze publicistické redakce a jejich produkce zůstaly v odpovědích našich narátorů nevzpomenuty.

Někteří pamětníci uváděli také poslech zahraničních stanic. Konkrétně to byly Hlas Ameriky, Svobodná Evropa a Radio Luxembourg. První dvě jmenované především přinášely informace o dění v západních státech. Třetí se odlišovala, místo politiky se zaměřovala spíše na západní hudbu, čímž přitahovala mladé lidi v Československu, kteří se v 50. letech k západní hudbě dostávali jen těžko.⁹⁹ Hlas Ameriky uvedli dva pamětníci, Svobodnou Evropu taktéž dva pamětníci, jiní než posluchači Hlasu Ameriky. Radio Luxembourg zaznělo ve vzpomínkách pamětníků pětkrát, což poměrně koresponduje s relativně malým zájmem našich narátorů o politiku – ze západních stanic tedy tíhli spíše k těm, které poskytovaly západní hudbu.

4.2.2 Televizní tvorba pro děti

Jedním z nejrozšířenějších způsobů individuální zábavy u nás je dodnes sledování televize. To má své kořeny právě v 50. letech, kdy v Československu televizní vysílání začalo. V první polovině 50. let se kvůli finanční nedostupnosti televizorů sice jednalo spíše o zájem okrajový, v druhé polovině 50. let už ovšem počet diváků značně narůstal. V 60. letech už se pak kupříkladu dle historika Martina Štolla dá hovořit o zrodu „televizního národa“ – za onen přelomový okamžik je obecně považován miliontý koncesionář, který se přihlásil 1. září 1961.¹⁰⁰ Režim si vliv televize na diváky velice dobře uvědomoval, a televizi tak používal jako nástroj ideologické manipulace. To mělo přirozeně vliv především na pořady určené nejnázne zmanipulovatelné skupině, dětem a mládeži.

Televizní vysílání začalo 1. května 1953 ze studia v Měšťanské besedě v Praze ve Vladislavově ulici. Televizní vysílač byl umístěn na petřínské rozhledně. Zpočátku televize vysílala nepravidelně v průměru 3,8 hodin týdně. V létě se vysílalo 2 dny v týdnu, na podzim 3 dny a od listopadu téhož roku už 4 dny v týdnu¹⁰¹, od roku 1955 6 dní a od 1958

---

⁹⁹ Radio Luxembourg je hodnota, která trvá. *Český rozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, c1997-2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/O7TlQc>

¹⁰⁰ ŠTOLL, Martin. *1. 5. 1953. Zahájení televizního vysílání. Zrození televizního národa*. Praha 2011, s. 177–178.

¹⁰¹ BEDNAŘÍK, JIRÁK a KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 271-275.

celotýdně.¹⁰² V roce 1955 přibýlo nové studio Ostrava, v roce 1956 Bratislava, takže televizní vysílání mohli sledovat i diváci mimo dosah petřínského televizního vysílače.¹⁰³ Každé studio ovšem vysílalo zvlášť, k jejich propojení a sjednocení programu vysílání došlo až roku 1958.¹⁰⁴ Po celé sledované období fungoval pouze jediný program a vysílání bylo černobílé. Druhý program byl přidán až od roku 1970, pravidelné barevné vysílání bylo spuštěno až roku 1975.

Rozšiřování sledování televize jako způsobu trávení času bylo v prvních letech limitováno zčásti malým výběrem pořadů, ale především cenou televizního přijímače. V prodeji byl televizor Tesla 4001, jehož cena byla 4 000 Kčs, což si – obzvláště po měnové reformě – většina lidí dovolit nemohla.¹⁰⁵ Z našich dvaceti pamětníků pouzí čtyři uvedli vlastnictví televize v 50. letech, z toho tři na samém konci 50. let. Jeden uvádí, že jeho rodina měla televizi už kolem poloviny 50. let, jelikož se k nim obecně veškerá elektronika dostávala s předstihem díky kontaktům. Do konce 50. let se ovšem televize nacházely většinou pouze v kulturních domech, veřejných knihovnách, závodních klubech, divadlech, kinech, agitačních střediscích, některých školách či právě v několika málo domácnostech.¹⁰⁶ Tam se pak scházelo celé okolí, obzvláště na venkově, ke společnému sledování televize, což potvrzuje právě i onen pamětník, jehož rodina se vlastnictvím televize v jejích začátcích vymykala: „*Na televizi se k nám chodili koukat sousedi, jelikož jsme na vsi byli jediní, kdo měli televizi. Nejvíce se hromadně koukalo na sport, hokej, fotbal.*“¹⁰⁷ Jelikož si režim uvědomoval vliv televizního vysílání jako propagandistického nástroje, byla cena přijímače snížena na 2 500 Kčs. Postupně začal počet vlastníků televize, resp. počet televizních koncesionářů narůstat. V roce 1954 to bylo 3 833, v roce 1958 327 861¹⁰⁸, v roce 1961 bylo dosaženo 1 000 000, v roce 1965 2 113 450 koncesionářů.¹⁰⁹ Během první poloviny 60. let se také televize objevily v domácnostech většiny pamětníků, konkrétně pořízení televize v tomto období uvádí osm respondentů. Čtyři pak měli televizi doma od druhé poloviny 60. let a zbývající čtyři se televize v domácnosti ve sledovaném období nedočkali. Tito čtyři

---

¹⁰² Prehistorie. *Česká televize* [online]. Praha: Česká televize, c1996-2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/KtnYhw>

¹⁰³ BEDNAŘÍK, JIRÁK a KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 271-275.

¹⁰⁴ Ibid., s. 299.

¹⁰⁵ Ibid., s. 272.

¹⁰⁶ Ibid., s. 272.

¹⁰⁷ Rozhovor s Adamem (jméno pozměněno v rámci seminárních praktik s doc. A. Míškovou), nar. 1940, 8. 1. 2015 Lány, osobní archiv autorky, přepis s. 3.

¹⁰⁸ BEDNAŘÍK, JIRÁK a KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 274.

¹⁰⁹ Ibid., s. 300.

zakládali v 60. letech vlastní rodinu, nejspíš tedy investovali peníze do bytu a jeho zařízení, případně do dětí, a televize pro ně v tu chvíli nebyla klíčová.

V prvních letech televize vysílala inscenace divadelních her, hudební pásma, přejímané filmy, zábavné pořady a oblíbené soutěžní estrády, příkladně *Hádej, hádej hadači* z poloviny 50. let. Do roku 1956 televize neměla vlastní zpravodajskou relaci. Zprávy přejímala z rozhlasu a vysílala je s nápisem „Posloucháte Rozhlasové noviny“.¹¹⁰ V určitém smyslu přelomový byl rok 1955, kdy televize vysílala přenosový vůz na stadion Štvanice, odkud vysílala přímý přenos hokejového utkání Praha–Leksand IF, komentovaný Vitem Holubcem a Josefem Valchářem.¹¹¹ Kvůli nečekaně velké sledovanosti televize odvysílala místo zamýšlených dvou třetin celé utkání.¹¹² Sport se pak stal na dlouho nejsledovanější součástí televizního vysílání. Téhož roku proběhl přenos také z fotbalu, cyklistiky i z první spartakiády. Roku 1956 se uskutečnilo první živé vysílání ze zahraničí, když byly přenášeny zimní olympijské hry z Cortiny d'Ampezzo v Itálii.¹¹³ V 60. letech se stalo díky přímým přenosům oblíbeným krasobruslení, především díky tomu, že rozdíl mezi krasobruslením zprostředkovaným rozhlasem a televizí byl oproti fotbalu nebo hokeji obrovský.¹¹⁴ Kromě sportovních přenosů rostl v druhé polovině 50. let podíl publicistických a naučných pořadů. Na začátku 60. let byla publicistika na ústupu ve prospěch hudebně-zábavních pořadů, načež její oblíbenost začala v polovině 60. let zase stoupat. V 60. letech se také kladl velký důraz na vzdělávací pořady všeho druhu. Často se vysílaly zahraniční filmy v originálním znění bez dabingu jako pomůcka k výuce cizích jazyků. V druhé polovině 60. let pak získávaly na oblibě pořady s publicisticko-zpravodajským zaměřením, v nichž byla probírána kontroverzní témata. Televize tímto způsobem mohla přispět k zájmu společnosti o diskuzi, která vyvrcholila v roce 1968.¹¹⁵ Tyto změny v programu a podíly složek vysílání se měnily především podle toho, jak se měnili ředitelé Československé televize.¹¹⁶ V podstatě jediná složka televizního vysílání, jejíž podíl stoupal od počátku po celou dobu sledovaného období stabilně, bylo vysílání určené dětem a mládeži.

---

¹¹⁰ BEDNAŘÍK, JIRÁK a KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 273.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² PETROV, Michal. Televize. In: *Retro* [televizní pořad]. ČT, 2008. ČT1 24. 6. 2008.

¹¹³ BEDNAŘÍK, JIRÁK a KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 273.

¹¹⁴ FRANC a KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích*, s. 407.

¹¹⁵ Ibid., s. 404-418.

¹¹⁶ BEDNAŘÍK, JIRÁK a KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 299.

Vysílání pro děti a mládež započalo v listopadu 1953. Na jeho tvorbě se v této době podíleli Vladimír Kovářik, Jindřich Fairaizl, Ondřej Sekora a Štěpánka Haničincová.¹¹⁷ V období 50. a 60. let se pořady pro děti ještě nemusely potýkat s kritikou, že jejich sledování a s ním spojená pasivita přispívají k obezitě dětí, jak tomu bylo v dalších letech. To bylo samozřejmě dáno počtem hodin, které byly vysílání pro děti a vysílání celkově věnovány. Naopak bylo sledování pořadů určených dětem podporováno, jelikož v 50. letech ve vysílání pro děti převládal celkem jednoznačně výchovný aspekt. Až teprve na začátku 60. let se začal projevovat rozpor mezi výchovnou a zábavnou funkcí. Televize totiž na rozdíl ode dneška nebyla chápána jako volnočasová aktivita, nýbrž jako prostředek k výchově, vzdělávání a politické osvětě, v případě dětského vysílání přizpůsobený věku diváků, ale se stejnými, možná dokonce o to intenzivnějšími cíli.¹¹⁸

Rozpor v představách režimu o fungování televize jako propagandistického prostředku a představách mladých diváků, kteří sledování televize chápali jako rekreační činnost, se začal v 60. letech poměrně naléhavě objevovat nejspíše s tím, jak si další a další rodiny pořizovaly televize a jak se celkově liberalizoval pohled na volný čas dětí a mládeže. V praxi byl tento rozpor spíše k užitku, jelikož aby televize udržela zájem o dětské a mládežnické vysílání, prostřednictvím kterého bylo možné na diváka ideologicky působit, byla nucena produkovat kvalitní pořady, na které se děti a mládež chtěly ve svém volném čase dívat. V roce 1965 se pak v ideovém plánu ČST objevuje požadavek na „zábavnost a přitažlivost pořadů“.¹¹⁹

Televize byla v daném období chápána jako jakýsi další člen rodiny, což se v dětském vysílání projevovalo nejvýrazněji. To ukazuje i zvýšený podíl pořadů pro děti v obdobích roku či týdně, kdy je třeba věnovat dětem nejvíce pozornosti – začátek a konec školního roku, vánoční svátky, víkendy.¹²⁰ S časem pořadů televize pracovala bravurně i např. v tom smyslu, že atraktivní dětské pořady pravidelně běžely v neděli ráno, aby děti vnímaly nedělní mši jako překážku v příjemném sledování pohádek a byly tak odváděny od účasti na bohoslužbách.¹²¹ V 60. letech pak nedělní vysílání pro děti vystřídalo „Vysílání pro zemědělce“, a to se stejným cílem.¹²² Vysílání bylo pečlivě rozděleno podle věku dětí,

---

¹¹⁷ BEDNAŘÍK, JIRÁK a KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 273.

¹¹⁸ KNAPÍK, *Děti, mládež a socialismus*, s. 121.

¹¹⁹ *Ibid.*, s. 121-123.

¹²⁰ *Ibid.*, s. 126.

¹²¹ FRANC a KNAPÍK, *Volný čas v českých zemích*, s. 419.

¹²² KNAPÍK, *Děti, mládež a socialismus*, s. 126.

kterým bylo určeno, na „Vysílání pro mateřské školy“, „Vysílání pro děti“ a „Vysílání pro starší děti“.

Z vysílání pro předškolní děti můžeme jmenovat pořad *Rozmarýnek* (ten běžel hned od počátku dětského vysílání), *Štěpánčiny korálky*, později např. *Pohádkové divánky*. Vysílání pro předškolní děti bylo typické silnou personalizací, kdy se na obrazovce objevovaly pravidelně stejné, s postupem času až ikonické tváře – Štěpánka Haničincová, Antonín „Strýček“ Jedlička, Josef Pehr a Miloš Nesvadba. Herci fungovali často v součinnosti s maňáskem, který zastupoval v rozhovoru dětský pohled na svět (nejslavnějšími byli Robot Emil či Čertík Bertík). Tím, jak dospělý moderátor vlídně vyváděl maňáska z omylu a vysvětloval mu fungování světa, se děti měly vcítit do pozice onoho omylného a nedospělého maňáska.¹²³

V 60. letech také začalo vysílání *Večerníčku*. Prvně se na obrazovkách objevil 2. 1. 1965 s pohádkou *Kluk a kometa*. V prvních dvou letech nebyl vysílán denně, jak je to dnes, nýbrž pouze v neděli večer, a byl hraný. V roce 1967 se pak přidaly další dva dny – úterý a čtvrtek – a poprvé se objevil kreslený *Večerníček*. A teprve v roce 1973 se vysílání rozšířilo na všechny dny. Předchůdcem *Večerníčku* byl pořad *Stříbrné zrcátko*, který byl vysílán od roku 1963, a byl založen na podobném konceptu jako později *Večerníček* – nedělní podvečerní pořad, v němž moderátorka loutce, zastupující dítě, vypráví pohádku.¹²⁴

Z pořadů pro školní děti je namístě uvést *Pionýrský měsíčník*, který se začal vysílat v roce 1955. Z něj se později staly *Pionýrské aktuality a zajímavosti* a od roku 1958 byl uváděn pod jménem *Vlaštovka*.¹²⁵ Ta se vysílala jako čtrnáctideník a od roku 1962 už jako týdeník v sobotu večer.¹²⁶ Jednalo se o publicistický pořad, jehož tváří se v průběhu 60. let stala Olga Čuříková.¹²⁷ *Vlaštovka* se časem vyprofilovala jako pořad pro starší školní děti a pravidelně přinášela poměrně zajímavé reportáže, rozhovory, seriály.¹²⁸ *Vlaštovka* byla v 60. letech zvláště rozporuplným pořadem, v němž každý viděl něco jiného. Někteří pamětníci na pořad vzpomínají rádi, jelikož se z něj dozvěděli každý týden něco zajímavého

---

¹²³ KNAPÍK, *Děti, mládež a socialismus*, s. 129.

¹²⁴ HOCHMANOVÁ, Zdeňka. *Vývoj večerníčku a jeho vliv na současné předškolní děti* [online]. Pardubice, 2010 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/10195/36082>. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Vedoucí práce Doc. PhDr. Oldřich Kašpar, CSc., s. 5-6.

¹²⁵ ŠMÍD, Milan. *Historie televize v ČR - I* [online] [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <https://goo.gl/r5GDRu>

¹²⁶ KNAPÍK, *Děti, mládež a socialismus*, s. 125.

¹²⁷ Olga Čuříková ve *Vlaštovce* nedobrovolně skončila v roce 1969, kdy jí bylo oznámeno, že dále moderovat nesmí, aby nepůsobila na děti a mládež „ideově nevhodně“.

¹²⁸ PETROV, *Televize*. In: *Retro*

a vysílané rozhovory či seriály jim připadaly zábavné. „*Vlaštovku si pamatuji z 60. let, kdy ji moderovala Olga Čuříková. Přišlo mi to tehdy v těch patnácti letech celkem zajímavé. Snažili se vytvářet v rámci možností kvalitní program, reportáže byly o tom, co nás tehdy bralo – když jsme hltali Vinnetoua, bylo tam i něco o indiánech a podobně. Nebylo to až tak ideologicky namířeno. Ale možná proto taky v roce 1969 Olgu Čuříkovou vyměnili. Normalizační Vlaštovka s Haničincovou už tu úroveň neměla,*“¹²⁹ vzpomněl pamětník, který si *Vlaštovku* pamatuje spíše pozitivně. Takových názorů zaznívalo v rozhovorech více, ačkoliv většina pamětníků si konkrétně *Vlaštovku* nevybavila, přestože patřili ve sledovaném období do cílové skupiny pořadu. Oproti tomu jiní ji vnímají jako nástroj manipulace jako např. tato pamětnice: „*Vlaštovka byla ideologická slátanina, šlo jen o to, aby nabrali děti do Pionýra. Nebylo co jiného sledovat, takže se člověk občas podíval, ale za moc to nestálo. Reportáže o svazácích nebo jednotných zemědělských družstvech.*“¹³⁰ Otázkou je, jak moc *Vlaštovku* a jí podobné pořady pamětníci vnímali tolik ideologicky pojaté tehdy, když je sledovali jako děti. Dnes s odstupem vnímáme ideologii v tehdejších médiích velice zřetelně, a tak se mohlo stát, že pamětníci nezavzpomínali na to, jak *Vlaštovku* vnímali jako děti, nýbrž si vzpomněli na aspekty obsahu a posoudili je pohledem dneška. Je také možné, že někteří zaměnili *Vlaštovku* z 60. let s *Pionýrskou Vlaštovkou* dob normalizačních, která značně ztratila úroveň a spíše než ze zájmů dětí vycházela ve tvorbě z požadavků normalizovaného režimu, jak vyplývá z rozhovorů s pamětníky a z politicko-sociálního vývoje v 70. letech. Kromě publicistických pořadů pro děti byly zejména mezi mladšími dětmi oblíbené také hudebně-zábavní pořady, z těch pro děti kupříkladu *Písničky na zítřka* či *Vysílá studio A*.¹³¹

Pamatováno bylo také na školní kluby, jelikož byly stále jedním z mála míst, kde se televizor nacházel. Školní klub byl tedy ideálním místem, kde mohla školní mládež kolektivně sledovat televizi a o pořadech patřičně debatovat. Vyslání pro školní kluby bylo zavedeno v roce 1962 a byla pro něj vyhrazena středa od 15. hodiny. Pořady, které v bloku pro školní kluby běžely, byly samozřejmě přizpůsobené vzdělávacím potřebám školního

---

¹²⁹ Rozhovor s Adamem (jméno pozmeněno v rámci seminárních praktik s doc. A. Míškovou), nar. 1952, 3. 12. 2014 Starý Plzenec, osobní archiv autorky, přepis s. 3.

¹³⁰ Rozhovor s Evou (jméno pozmeněno v rámci seminárních praktik s doc. A. Míškovou), nar. 1953, 16. 12. 2014 Praha, osobní archiv autorky, přepis s. 3.

¹³¹ FRANC, Martin. Sociální aspekty trávení volného času 1948-1968. In: *Sylabus: Volný čas v Československu 50. a 60. let 20. století*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2014, s. 12-15.

klubu – např. cyklus *Kolébka v mlhách*, jenž v několika dílech představoval kulturní dějiny světa od pravěku do dobové současnosti.¹³²

Ze vzpomínek pamětníků se konkrétnější představa o dětském vysílání příliš utvořit nedá. Na dětské pořady ve sledovaném období navzdory vysokému procentu pamětníků, kteří uvedli vlastnictví televize v domácnosti, nikdo ve větší míře nevzpomínal a ani při opakovaném dotazování si nikdo na konkrétnosti nedokázal vzpomenout. Řada z nich ovšem uváděla sledování sportovních přenosů, které sledovali pravděpodobně spolu s rodiči. Z toho může vyplývat, že ačkoli byla nabídka dětem a mládeži každým rokem bohatší a atraktivnější, děti obecně ještě v 50. a 60. letech nedokázaly vnímat televizi jako obvyklý způsob trávení volného času. Pokud porovnáme vzpomínky na poslech rozhlasu a sledování televize, je zřetelné, že konkrétní program dětského a mládežnického rozhlasového vysílání stejné doby jsou si pamětníci schopni vybavit lépe. Lze tudíž usuzovat, že mu věnovali více pozornosti. To může být způsobeno tím, že rozhlasové vysílání bylo pravidelné a každodenní, že rozhlasový přijímač byl dostupnější, ale také právě tím, že poslech rozhlasu byl jako způsob trávení volného času mezi dětmi i dospělými několik desítek let zakotven, na což si televize musela počkat minimálně do další dekády.

4.2.3 Filmová tvorba pro děti

Trávení volného času návštěvou biografů bylo v 50. a 60. letech v Československu na vzestupu a patřilo ze všech způsobů trávení volného času dětí i dospělých mezi nejoblíbenější. Srovnáme údaje o počtu a návštěvnosti kin. Zatímco v roce 2011 bylo v České republice 658 kin všech typů¹³³, v 50. letech tento počet v celém Československu překročil 3 000, rekord padl v roce 1956 3 710 biografy.¹³⁴ Nejen počet kin ovšem dokazuje vyšší míru zájmu o jejich návštěvu v 50. a 60. letech. V roce 1956 navštívilo kina v Československu 147 milionů diváků, o deset let později 127 milionů. V roce 2016 to bylo v České republice 15 milionů diváků¹³⁵, na Slovensku 5 milionů diváků.¹³⁶ Důležité je především to, že značný zájem o návštěvu biografů potvrzují i naši pamětníci, z nichž si

---

¹³² KNAPÍK, *Děti, mládež a socialismus*, s. 126-127.

¹³³ *Zpráva o české kinematografii 2011* [online]. Ministerstvo kultury České republiky, Odbor médií a audiovizí, 2012 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/t2BNnz>

¹³⁴ Nejvíce kin bylo v Československu v 60. letech. *Marketing&Media* [online]. Praha: Economia, c1996-2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/7qoBPJ>

¹³⁵ Historická návštěvnost kin. *Kinomania* [online]. [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/68M9jl>

¹³⁶ Návštevnost kín na Slovensku stúpala, tržby lámali rekordy. *Kultúra - Pravda.sk* [online]. Bratislava: P E R E X, 2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/yuLIJG>

všichni sledování filmů v kinech pamatují, i když se jejich vzpomínky v tomto ohledu velmi liší a někteří na kino vzpomínají spíše jako na slavnostní událost.

Československý film byl zestátněn již roku 1945 dekretem Edvarda Beneše. V roce 1948 byl založen státní podnik Československý státní film, který se stal výhradním provozovatelem výroby, šíření, dovozu a vývozu filmů. Od roku 1948 měl film bezvýhradně sloužit ideologii. První polovina 50. let byla charakteristická schematičností filmových děl a absencí svobody tvorby. Volba témat odpovídala budovatelským záměrům začátku 50. let: heroismus dělnické třídy, zesměšňování inteligence, církve a prvorepublikového maloměšťáctví, vesnice na cestě k socialismu, boj s třídním nepřítelem nebo zážitky z událostí nedávno minulých (válka, osvobození). I do filmů pro děti se válečné téma promítlo, příznačný je film *Malý partyzán* (1950), v němž třináctiletý Jenda pomáhá sovětským partyzánům proti Němcům. Kromě okupačních témat se objevovala samozřejmě tematika pionýrská, příkladně *Pionýr* (1951) nebo *Konec strašidel* (1951), kde skupina pionýrů odhalí záškodnické úmysly majitele sklárny. Rok 1955 je ve filmu považován za zlomový, jelikož vyvrcholila kulminující krize způsobená vzhledem k přísným ideologickým požadavkům absencí výrazným děl a témat. V polovině 50. let se tedy začalo v oblasti filmu uvažovat trochu jinak, ačkoli stále s ideologicky podmíněnou náplní. Okupační téma tak například získalo psychologicky propracované postavy, dětský film určitou míru poetičnosti.¹³⁷ Právě v druhé polovině 50. let dosáhla kina i z důvodu tohoto posunu československého filmu vrcholu návštěvnosti.

Uvolnění 60. let přineslo posun v produkci filmů, který se projevoval už od zmíněného roku 1955. Přelom 50. a 60. let se projevil také v dětských filmech – realistická dobrodružství se stávala subjektivnějšími, rozmohla se metafora, postavy byly propracovanější, více kriticky uvažovaly. Zvýšil se také počet autorů, kteří se věnovali výhradně dětskému filmu. Ideologické filmy ustoupily do pozadí, místo nich se objevily naučné filmy, dětské detektivky, dětské komedie. Na ústupu byly také pohádky, typické pro 50. léta. Kina v 60. letech obecně zaznamenala velký pokles zájmu. Příčinou toho nebyl pokles kvality produkovaných filmů, nýbrž primárně rozšíření televize a celkový nárůst možností trávení volného času.

---

¹³⁷ BILÍK, Petr. *Československá kinematografie 50. a 60. let (mimo "novou vlnu"): studijní text pro kombinované studium* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013 [cit. 2017-04-18]. ISBN 978-80-244-3828-3. Dostupné z: <https://goo.gl/5XQJee>, s. 25-32.

V prvních třech poválečných letech sice nevznikl pro děti žádný celovečerní film, zato zažívala plodné období oblast animovaného filmu, a to pod záštitou firmy Baťa ve Zlíně, později i v pražském studiu Bratři v triku. Československý animovaný film si vydobyl značný vzhlas po celém světě, animované filmy získávaly ocenění na světových filmových festivalech (*Vzpouza hraček* Hemíny Týrlové, *Špalíček* či *Císařův slavík* Jiřího Trnky, *Inspirace* Karla Zemana).¹³⁸ Jedním z nejvýznamnějších počinů 50. let je snímek Karla Zemana *Cesta do pravěku* (1955), který kombinuje hraný film s animací. *Cesta do pravěku*, inspirovaná verneovskou poetikou a touhou po dobrodružství, byla a je dodnes kultovním filmem, který zmiňuje polovina pamětníků a který znají i děti narozené v porevoluční době. Zároveň se ovšem, ač se to na první pohled nezdá a pamětníci se vyjadřují naprosto opačně, jedná o počin ideologicky poplatný době. Příběh totiž nezachycuje jen dobrodružnou cestu čtyř chlapců proti proudu času, ale také podporuje ateismus a příklon k vědecky podloženým informacím, což místy ve filmu poměrně otevřeně zaznívá i prostřednictvím dialogů – „*Přece jsme nevyjeli jen pro nějakou senzaci nebo dobrodružství. My chceme vědět, jak vypadal život v pravěku. A to je náš cíl! A máme štěstí, že si všechno můžeme okouknout, poznat na vlastní oči. Proto jsme tady. A musíme toho využít. Všechno popíšeme, nakreslíme a změříme.*“¹³⁹ Na konci jejich cesty pak nestojí Bůh, ale Darwin. Nikdo z pamětníků si ovšem ideologického vyznění nevšiml, a zazněla dokonce i odpověď, že „*Cesta do pravěku byl jeden z mála filmů, na které se dalo koukat. Žádná ideologie, prostě dobrodružství.*“¹⁴⁰ Otázkou je, zda si sám Karel Zeman toto vyznění uvědomoval, když diváci očividně ne.

Od začátku 50. let stoupal také počet produkovaných pohádek pro děti. Ty jsou, co se týče ideologie, na jednu stranu poměrně snadno manipulovatelné, na druhou stranu také ale docela odolné, jelikož sociální rovnostářství a zdůraznění cti chudých vrstev patří k pohádkám bez ohledu na ideologii. Pohádky z první poloviny 50. let patří ovšem téměř bezvýhradně dodnes mezi nejoblíbenější a každoročně vysílané. Většina z nich vycházela z původních literárních předloh (*Pyšná princezna* podle *Potrestané pýchy* Boženy Němcové), které nebylo možné jen tak přepsat. Pokud v předloze některý aspekt zcela nevyhovoval ideologii, byl většinou lehce překroucen – např. feudálové byli postavami výhradně zápornými nebo směšnými, království většinou zobrazováno jako monarchistický

---

¹³⁸ BILÍK, *Československá kinematografie*, s. 18.

¹³⁹ *Cesta do pravěku* [film]. Režie Karel Zeman. Československo, 1955.

¹⁴⁰ Rozhovor s Adamem (jméno pozměněno v rámci seminárních praktik s doc. A. Míškovou), nar. 1942, 5. 1. 2015 Praha, osobní archiv autorky, přepis s. 4.

přežitek v kontrastu s jiným státním útvarem alegoricky symbolizujícím socialistický stát (země krále Miroslava z *Pyšné princezny*). Mezi nejslavnější díla patří již zmiňovaná *Pyšná princezna* (1952) a *Byl jednou jeden král* (1954) Bořivoje Zemana, *Obušku, z pytle ven* (1955), *Císařův pekař – Pekařův císař* (1951), *Hrátky s čertem* (1956), *Dařbuján a Pandrhola* (1959) a *Princezna se zlatou hvězdou na čele* (1959). Většinu z nich vzpomněla také řada pamětníků, ať už ve sledovaném období dětského nebo dospělého věku. Někteří také naznačují, že pohádky byly ideologicky zaměřené, tři pamětníci v souvislosti s pohádkami uvedli právě zemi krále Miroslava z *Pyšné princezny*. Opět je ale možné, že tento fakt upozorovali spíše až v pozdější době, možná dokonce v porevoluční době, kdy se toto vyznění jeví očividnější a kdy byli navíc dospělí, a pohádky obecně vnímali jinak.

Většina pamětníků zmínila v rozhovorech již uvedené filmy – polovina pamětníků *Cestu do pravěku*, osm pamětníků filmové pohádky (*Pyšná princezna*, *Byl jednou jeden král*, *Císařův pekař – Pekařův císař*, *Hrátky s čertem*, *Princezna se zlatou hvězdou na čele*). To může být způsobeno mimo nesporných kvalit těchto filmů také tím, že všechny bývají vysílány dodnes poměrně často v televizi, takže bylo pro pamětníky snazší si na ně vzpomenout. Jelikož je ale správně zařadili do odpovídající doby, je pravděpodobné, že je skutečně jako děti či se svými dětmi v dané době viděli. Kromě toho si někteří pamětníci, kteří ve sledovaném období prožívali dětství, vzpomněli i na další tituly. V 50. letech to byly filmy *Dobrodružství na Zlaté zátoce* (1955), *Robinsonka* (1956) a *Smrt v sedle* (1958), které zazněly. *Dobrodružství na Zlaté zátoce* zmínili dva muži, kteří byli v době vzniku filmu zhruba devítiletí. Jeden z nich k informaci o názvu filmu přidal, že se mu na filmu líbilo, že se odehrává u řeky, druhý se nevyjádřil. *Robinsonku* si vybavila pamětnice, která její předlohu zároveň uváděla jako jednu ze svých oblíbených knížek. *Smrt v sedle* měla mezi respondenty největší ohlas, když si na film vzpomněli čtyři z nich – všichni muži v době vzniku mezi 10. a 16. rokem. Z let 60. si pak pamětníci vybavují také dva filmy, *Táto, sežeň štěně!* (1964) a *Malý Bobeš* (1961). *Malý Bobeš* mohl utkvět ve vzpomínkách také díky oblibě knižní předlohy díla, zmíněné v kapitole 4.1.1. Z výše jmenovaných snímků však žádný nikdo nekomentoval z pohledu ideologického vyznění.

Na jinou než domácí tvorbu pamětníci příliš nevzpomínali, s jednou výjimkou, kterou tvořily zfilmované romány Karla Maye. Ty jmenovalo deset ze všech dvaceti pamětníků, ovšem jen tři z těch, kdo je uvedli, byli v období, kdy přišly „mayovky“ do československých kin, ještě dětmi. Tyto filmy však nebyly primárně určené dětem. Zaujaly je samozřejmě proto, že byly dobrodružné, a nepochybně také proto, že byly

ze zahraniční produkce a měly značnou obsahovou i formální kvalitu. Prvním filmem podle knih Karla Maye byl *Poklad na Stříbrném jezeře*. Světovou premiéru měl v roce 1962, u nás byl promítnut až v roce 1964. Sklidil nicméně nebývalý úspěch. Do roku 1970 ho zhlédlo více než 8 milionů československých diváků.¹⁴¹ Během 60. let pak následovaly další adaptace – *Vinnetou*, *Vinnetou – Rudý gentleman*, *Old Shatterhand*, *Vinnetou – Poslední výstřel* a *Poklad Inků* – přičemž všechny měly srovnatelný divácký úspěch. To, že filmy s Vinnetouem uváděli v takové míře i naši pamětníci, koresponduje s oblíbeností knih Karla Maye, vyplývající z kapitoly 4.1.1.

---

¹⁴¹ Filmové mayovky v československých kinech. *Karel May - Mayovky na Internetu* [online]. c2004-2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/ugxAjr>

5 Závěr

Cílem práce bylo přinést nové poznatky do oblasti dětského volného času v 50. a 60. letech. Konkrétní úlohou práce bylo srovnání faktografických údajů o několika vybraných nejčastějších způsobech trávení volného času s pohledem pamětníků a zjištění, zda pamětníci v nabídce volnočasových aktivit, kterou jim režim poskytoval, vnímali ideologický podtext.

V práci se podařilo shrnout nejzásadnější faktografii k jednotlivým způsobům, kterými děti trávily v 50. a 60. letech volný čas, a seznámit tak čtenáře s dosud ne zcela probádaným tématem. Volný čas dospělých byl doposud zpracován z několika úhlů pohledu a problematika je poměrně uceleně probádána a sepsána v publikacích. Dětský volný čas má ovšem spíše podružnou roli. V publikacích o volném čase ve sledovaném období obecně je zmiňován okrajově, samostatná publikace, která by shrnovala dosavadní poznatky o způsobech trávení volného času ve sledovaném období výhradně dětí, napsána nebyla. Jelikož je dosud tematika dětského volného času druhé poloviny 20. století českými historiky poměrně opomíjena, může mít práce přínos také pro započetí výzkumu této oblasti.

Hlavní přínos práce je ovšem ve výsledcích konfrontace nabídky volnočasových aktivit během 50. a 60. let a jejího přijetí ze strany recipientů se zaměřením na schopnost dětí vnímat ideologické podbarvení, které pronikalo právě i do oblasti trávení volného času. Nabídku volnočasových aktivit jsem zkoumala z pohledu organizovaného volného času a neorganizovaného volného času, přičemž každý z těchto typů byl charakteristický jiným způsobem uplatňování ideologie. Výsledky srovnání ovšem vyšly téměř shodné.

V kapitole o organizovaném čase jsem zkoumala problematiku školních družin a klubů a Pionýrské organizace, potažmo domů pionýrů a mládeže a letních táborů. V kapitole o školních družinách a klubech jsem došla k zjištění, že většina pamětníků je nenavštěvovala, pravděpodobně proto, že v místě jejich bydliště družina ještě zavedena nebyla, nebo že nebyli oba rodiče zaměstnáni, tudíž nebylo družiny třeba. V textu o Pionýrské organizaci se objevil výsledek zcela opačný, jelikož v PO většina pamětníků byla, a co se týče účasti na pionýrských táborech, vykazují pamětníci dokonce odchylku v řádech desítek procent ve prospěch kladné odpovědi. V konkrétních odpovědích se pak ukázalo, že někteří vnímali účast v PO jako něco povinného, u pionýrských táborů hrstka pamětníků dokonce jako záležitost nepříjemnou. Z důvodů ale vždy zaznívaly spíše „stížnosti“ na přístup pionýrských vedoucích a ani jednou se neobjevily důvody ideologické.

Dvakrát se v rozhovorech s pamětníky, kteří byli ve sledované době dospělí, objevilo, že své dítě z ideologických důvodů nenechali účastnit se pionýrských aktivit. To byla ale rezistence ze strany rodiče, odpor k PO či jiným formám organizovaného trávení volného času z ideologického hlediska ze strany „dětských“ pamětníků nezazněl ani v náznaku.

Neorganizovaný volný čas je charakteristický jistou formou dobrovolnosti, kdy si recipient skutečně vybírá, zda se aktivitě bude věnovat. Přesto byla ale sama nabídka značně omezena a ideologicky podbarvena a z vyprávění narátorů bylo znát, že existoval určitý nátlak na vykonávání i těchto individuálních aktivit. Zároveň byl ideologický podtext v oblasti individuálních zájmů více skrytý a pro děti hůře dešifrovatelný. Konkrétně jsem se zabývala pěti nejčastějšími způsoby trávení volného času, které jsou zároveň všechny poměrně dobře zneužitelné pro zpolitizování, jak jsem uvedla v textu o jejich vývoji – četbou knih, četbou časopisů, poslechem rozhlasu, sledováním televize a filmů. Každému z nich se pamětníci věnovali jinou měrou v souvislosti s jejich ekonomickou dostupností a rozšířeností. Obecně si vybavovali spíše jednotlivosti, a to nejčastěji nějak výrazně ideologicky zabarvené, či naopak takové, které režimu vůbec neodpovídaly. Někteří konkrétně uváděli tiskoviny či pořady, ve kterých zpozorovali silný ideologický podtext a tendenčnost. Z těchto odpovědí jsem ovšem ve většině případů měla pocit, že vycházejí z dnešního pohledu, kdy politiku v tvorbě 50. a 60. let vnímáme mnohem silněji a zdá se nám zřejmá. To potvrzuje i fakt, že u produktů na opačné straně, tedy těch, které byly třeba zakázané, se nikdo o ideologickém rozměru nezmínil. Například řada pamětníků uváděla tvorbu Jaroslava Foglara, jejíž četba režimem rozhodně podporována nebyla, a nikdo z nich, ačkoliv jsou to ti samí, kteří upozorňují na tendenčnost v dílech doporučených, neupozornil na to, že četl tvorbu zakázanou. Z toho usuzuji, že z dětství si pamatují tvorbu, která jim byla předkládána jako povinná a doporučená a kterou, stejně jako to dělají dnešní školáci, vnímali většinou jako negativní, a tvorbu, která je zaujala mimo jiné právě proto, že doporučená, nebo dokonce povinná, nebyla. To, co vnímali jako negativní, pak v souvislosti s dnešním porevolučním pohledem zaměnili za ideologicky deformované.

Jelikož o ideologickém zabarvení způsobů trávení volného času obecně pamětníci hovořili jen v několika málo případech, a navíc velice kuse (například upozornili na politickou „zaprodanost“ Ferdy Mravence určeného pro mladší děti, ale ve zbytku rozhovoru se o ideologii nezmínili v žádné oblasti), usuzuji, že ideologii a tendenčnost vnímali až s odstupem času, a v době dětství tedy nikoliv. Obecně tedy docházím k výsledku, že děti ideologii ve volnočasových aktivitách 50. a 60. let nevnímaly. Nelze

ovšem tvrdit, že o ideologii, která prostupovala oblast volného času, děti vůbec nic netušily. Ze statistických výsledků totiž vyplývá, že čím byli pamětníci starší, tím méně plnili požadavky režimu na trávení volného času. Zatímco o družinách pro 1. stupeň v rozhovorech padla alespoň zmínka, o klubech pro 2. stupeň nikoli. Časopis *Mateřídouška* pro předškolní věk odebírali prakticky všichni, o *Ohníček* pro mladší školáky byl menší zájem, *Pionýrské noviny* pro starší školní věk nečetl nikdo. Z televizních pořadů si řada pamětníků pamatuje *Večerníček* pro menší děti, jen několik si vzpomnělo na *Vlaštovku* pro starší děti. Nutno podotknout, že tento fakt nelze přisuzovat tomu, že by bylo ve zkoumané skupině bylo více respondentů, kteří prožili v období 50. a 60. pouze předškolní či mladší školní věk (nejmladší pamětník se narodil roku 1953). Ačkoliv tedy pamětníci ideologii ve volnočasových aktivitách přímo příliš nezmínili, je zřejmé, že ji s přibývajícím věkem začínali vnímat. Kromě toho byly volnočasové aktivity pro starší děti ideologicky zasaženy mnohem více než ty pro mladší. Jako jeden z dalších faktorů mohl přispět fakt, že čím byly děti starší, tím více mohly vnímat a přejímat pohled rodičů a okolí na ideologii a politiku. Závěr, který z výsledků vyplývá, je potřeba doplnit zpřesňujícím dovětkem: děti si ideologický rozměr volnočasových aktivit 50. a 60. letech obecně neuvědomovaly, ale ve starším školním věku už jej alespoň podvědomě vlivem svého okolí začínaly vnímat.

6 Seznam pramenů a literatury

Prameny

Soubor rozhovorů s pamětníky natočených v rámci Výběrového semináře (Oral history, ak. rok 2014/2015) na PedF UK, vedoucí semináře doc. Alena Míšková, 20 rozhovorů natočených v prosinci 2014 a lednu 2015 na území ČR, osobní archiv autorky.

Časopisy:

Čtenář. 1959, 11.

Pedagogika: Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově. 1960, 10.

Paměti

TOMAN, Vlastislav. *Můj život s ABC - ábičkem*. Praha: Ostrov, 2005.

Sekundární literatura

BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011.

ČORNEJOVÁ, Alžběta. *Dovolená s poukazem: odborové rekreace v Československu 1948-1968*. Praha: Academia, 2014.

Dějiny země koruny české II. Praha: Paseka, 1992.

FRANC, Martin a Jiří KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích 1957-1967*. Praha: Academia, 2013.

FRANC, Martin. Společenské aspekty trávení volného času 1948-1968. In: *Sylabus: Volný čas v Československu 50. a 60. let 20. století*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2014.

HOFBAUER, Břetislav. *K činnosti Pionýrské organizace ČSM v zařízeních pečujících o výchovu žáků mimo vyučování*. Praha: Dům pionýrů a mládeže Julia Fučíka, 1962.

JEŠUTOVÁ, Eva. *Od mikrofonu k posluchačům: z osmi desetiletí českého rozhlasu*. Praha: Český rozhlas, 2003.

KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*. Praha: Academia, 2011.

KNAPÍK, Jiří. *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Ústav historických věd, 2014.

RYŠKA, Pavel a Jan ŠRÁMEK. *Pionýři a roboti: československá ilustrace a vizuální kultura 1950-1970*. Praha: Paseka, 2016.

SEKERÁKOVÁ, Anna. *Příběh Mateřídoušky*. Praha, 2009. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Doc. Jaroslav Provazník.

ŠTOLL, Martin. *1. 5. 1953 - zahájení televizního vysílání: zrození televizního národa*. Praha: Havran, 2011.

TEJNICKÁ, Jana. *Význam časopisu Pionýrské noviny v 50. letech 20. století*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd. Vedoucí práce Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.

VANĚK, Miroslav, Pavel MÜCKE a Hana PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

Elektronické zdroje

BILÍK, Petr. *Československá kinematografie 50. a 60. let (mimo "novou vlnu"): studijní text pro kombinované studium* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013 [cit. 2017-04-18]. Dostupné z: <https://goo.gl/5XQJee>

Co je Klub mladých čtenářů Albatros? *Klub mladých čtenářů* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/bd8oyh>

Čtenářské kluby. *Stránky o Jaroslavu Foglarovi* [online]. c2005-2015 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/oJQocA>

Domy dětí a mládeže. *Katalog firem a institucí* [online]. Praha: Seznam.cz, c1996-2017 [cit. 2017-02-19]. Dostupné z: <https://goo.gl/11jMY0>

Dům pionýrů a mládeže v Blatné - Dům dětí a mládeže v Blatné [online]. [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: <https://goo.gl/G74oQJ>

Ferda Mravenec pracuje pro pětiletku. *Padesátá léta* [online]. [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: <https://goo.gl/KgRWgD>

FIKSOVÁ, Klára. Srovnání jednotlivých vydání Malého Bobše Josefa Věromíra Plevy [online]. Brno, 2009 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/180587/ff_b/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Doc. PhDr. Vlastimil Válek, CSc.

Filmové mayovky v československých kinech. *Karel May - Mayovky na Internetu* [online]. c2004-2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/ugxAjr>

Historická návštěvnost kin. *Kinomaniak* [online]. [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/68M9jl>

Historie rozhlasu v kostce. *Archiv rozhlasu* [online]. Praha: Český rozhlas, c1997-2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/auHxmx>

HOCHMANOVÁ, Zdeňka. *Vývoj večerníčku a jeho vliv na současné předškolní děti* [online]. Pardubice, 2010 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/10195/36082>. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Vedoucí práce Doc. PhDr. Oldřich Kašpar, CSc.

Jedno číslo MATEŘÍDOUŠKY – 11. ročník – 1954-55. *Staré dětské časopisy* [online]. [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: <https://goo.gl/hWcLPN>

Jiráskovská akce. *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/fV7MNR>

Kluk a kometa. *Česká televize* [online]. [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: <https://goo.gl/mglfKS>

KUBÍKOVÁ, Alena. Časopisy pro děti v období tzv. normalizace [online]. Brno, 2013 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/pzv7zb/>>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Doc. PhDr. Naděžda Siegllová, CSc.

Kulišáci. *Stránky o Jaroslavu Foglarovi* [online]. [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: <https://goo.gl/v9QRmf>

MAROUŠEK, Kamil. *Historie volnočasových aktivit v naší zemi v letech 1911–1990* [online]. České Budějovice, 2007 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/WWZwxH>. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Vedoucí práce Doc. Mgr. Michal Kaplánek, Th.D.

Návštěvnost kín na Slovensku stúpala, tržby lámali rekordy. *Kultúra - Pravda.sk* [online]. Bratislava: P E R E X, 2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/ylIJG>

Nejvíce kin bylo v Československu v 60. letech. *Marketing&Media* [online]. Praha: Economia, c1996-2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/7qoBPJ>

PETROV, Michal. Televize. In: *Retro* [televizní pořad]. ČT, 2008. ČT1 24. 6. 2008.

Pionýr - Historie. *Pionýr - Dobrodružství na míru* [online]. Praha: Pionýr, 2012 [cit. 2017-02-19]. Dostupné z: <https://goo.gl/2DCm6j>

Pionýrská organizace (PO) [online]. [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/jZpUR0>

POKORNÁ, Jana. Specifika školní družiny a role dítěte v ní [online]. Brno, 2011 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/252461/pedf_b/. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Martin Stanoev, Ph.D.

Prehistorie. *Česká televize* [online]. Praha: Česká televize, c1996-2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/KtnYhw>

PROCHÁZKOVÁ, Klára. Současné časopisy pro děti (vývojové tendence a recepce) [online]. Brno, 2014 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/322395/pedf_m/. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Doc. PhDr. Milena Šubrtová, Ph.D.

Radio Luxemburg je hodnota, která trvá. *Český rozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, c1997-2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/O7TIQc>

SLABÝ, K. Z.. Padesátiletá historie nakladatelství Albatros. *Ikaros* [online]. 1999, ročník 3, číslo 5 [cit. 2017-03-25]. urn:nbn:cz:ik-10347. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <https://goo.gl/wZjYLO>

SNDK - Státní nakladatelství dětské knihy [online]. Databazeknih.cz, c2008-2017 [cit. 2017-02-19]. Dostupné z: <https://goo.gl/lH83HJ>

Státní nakladatelství dětské knihy / Albatros. *Karel May - Mayovky na Internetu* [online]. 2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/EUiAK4>

SUCHÁNKOVÁ, Eliška. *Literatura pro děti a mládež*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2013. Dostupné z: <https://goo.gl/r638hu>

ŠMÍD, Milan. *Historie televize v ČR - I* [online] [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <https://goo.gl/r5GDRu>

TRNKA, Miroslav. *Dětské a mládežnické organizace v ČR před rokem 1989 a dnes, jejich srovnání* [online]. Brno, 2012 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/nRoQFp>.

Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Vedoucí práce Mgr. Lenka Součková.

Ve věku 83 let zemřela Olga Čuříková, moderátorka slavné

Vlaštovky!. *Frekvence 1* [online]. [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: <https://goo.gl/RF9DiU>

Z historie SVČ Lužánky. *SVČ Lužánky* [online]. Brno: SVČ Lužánky [cit. 2017-02-19].

Dostupné z: <https://goo.gl/53Yg6o>

Záhada hlavolamu. *Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. Praha: POMO Media

Group s.r.o, c2001-2017 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/Dg4DOj>

Zpráva o české kinematografii 2011 [online]. Ministerstvo kultury České republiky, Odbor médií a audiovize, 2012 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://goo.gl/t2BNnz>

7 Textové přílohy

Textová příloha č. 1 – Ukázkový přepis rozhovoru s pamětníkem

Zdroj: osobní archiv autorky

Rozhovor proběhl ve dvou fázích s několikadenním odstupem, aby se pamětnice neunavila, případně si mohla vzpomenout na doplňující informace.

První rozhovor proběhl 20. prosince 2014, druhý 23. prosince 2014, oba v Kolečovicích u Rakovníka.

Jméno: Eva.

Rok narození: 1945

Místo narození: Praha

Národnost: česká

Místa bydliště: Praha

Povolání: cukrářka, referentka

Vzdělání: střední odborné

Stav: vdova (jednou vdaná)

Dětství a mládí do sňatku

Kde jste bydleli?

Praha – Dejvice.

Jaké bylo povolání rodičů?

Otec stavitel, matka v domácnosti.

Jaké bylo vybavení domu/bytu?

Koupelna s teplou vodou, pevná paliva, ne vlastní dětský pokoj.

Měla jsi koloběžku, kolo?

Na koloběžku si nevzpomínám. Svoje kolo jsem neměla, jezdila jsem nejdřív na tátově pod štanglí a pak na mámině.

Měla rodina auto?

Neměli jsme.

Lednici?

Lednici jsme měli takovou dřevěnou, do které se dával suchý led.

Pračku, ždímačku?

Pračku jsme měli společnou na půdě. Byla tam i samostatná ždímačka.

Kuchyňský robot?

To v té době vůbec nebylo.

Sifonovou láhev?

Tu jsme mívali, ale nejsem si jistá, jestli to bylo ještě v dětství.

Měli jste šicí stroj? Šila, pletla maminka?

Měli jsme a maminka šila i pletla.

Měli jste pletací stroj?

Ten jsme neměli.

Vysavač?

Takový nějaký předpotopní jsme mívali. Proti dnešním vysavačům byl slabý, takže jsme vždycky jednou za čas stočili koberec a vyklepali ho.

Rozhlas?

Rozhlas jsme měli, poslouchala jsem Radio Luxembourg.

Měli jste televizi? Černobílou nebo barevnou?

Měli jsme takovou malinkou a před ní byla taková glycerinová věc, která ten obraz zvětšovala. Barevnou jsme u rodičů neměli.

Gramofon?

Gramofon jsme měli, na kliku.

Magnetofon (cívkový, kazetový)?

Ne.

Telefon?

Naši ho neměli, tenkrát byl na to i pořadník.

Fotoaparát?

Foták jsme mívali, Pionýra.

Kameru?

Ne, v té době to nikdo neměl.

Jak se vařilo?

Doma se samozřejmě vařilo, vařilo se hodně bezmasých jídel, bramborové knedlíky s cibulkou, ovocné knedlíky,...maso se dělalo většinou tak jednou, dvakrát do týdne. Můj otec měl rád vepřo knedlo zelo, takže jsme skoro každou neděli měli vepřo knedlo zelo.

Banány za nás nebyly, my jsme byly rádi, že jsme měli pomeranče. Kakao jsme měli normálně. Čaje se vařily málo, spíš se pilo bílé kafe.

Jak jste trávili dovolenou, prázdniny?

Chatu jsme neměli, rodiče ji stavěli, když já už jsem měla děti. Jezdili jsme k babičce na Konopiště, nebo ke známým do Čerčan. Tam jsme jezdili tak, že jsme na kolech odvezli věci na dejvické nádraží, odtamtud nám je odvezli na místo určení, tedy do Čerčan, tam jsme si je vyzvedli a zase na kolech odvezli. Takhle jsme s sebou z Prahy vozili i peřiny.

Do zahraničí jsme v žádném případě nejezdili.

Jezdila jsi někam na tábory?

Na tábory jsme jezdili. Myslím, že v šesté třídě jsem byla poprvé na táboře. Bylo to hodně podobné dnešním táborům, hry, sporty, soutěže, bojovky. Kroje jsme určitě neměli, maximálně pionýrský šátek a jen na nástup. To se udělalo nějaké hlášení, vztyčila se vlajka a pionýrský šátek se zase hned potom sundal. To bylo tak jediné, co si vybavuji, že bylo jinak než na dnešních táborech. A to jsme prakticky nevnímali. Pamatovali jsme si spíše ten program jako takový, tohle bylo prostě na okraj.

Vzpomínáš si na školu? Příhody, vybavení, učitelé, školní jídelna...

Do školy jsem chodila v Praze. Pamatuji si, že jsme na základní škole dělali výpěstky a pak jsme měli výstavu těch výpěstků. A na té jsme s kamarádkou po zvonění snědly mísu jahod, za což jsme dostaly důtku.

Vybavení školy si moc nepamatuji. Měli jsme vybavené učebny na fyziku a chemii, na dějepis mapy, na přírodopis vycpaná zvířata,...

Vzpomínám na povinnou četbu. Ta se úplně mýjela s tím, co jsme doopravdy četli a co jsme chtěli číst. Na prvním stupni to byly sovětské hrůzy jako *Odvážná školačka*, *Čuk a Gek*, *Timur a jeho parta*, později *Příběh opravdového člověka* o letci, který přišel o nohy, *Němá barikáda*, *Pavel Morozov*, *Syn pluku* a klasika jako Němcová.

Do školní jídelny jsem nechodila, protože maminka byla v domácnosti.

Stejně tak do školní družiny. Nevybavuji si ani, že by do ní někdo chodil. Já ani moje kamarádka určitě ne. Otec byl stavitel, takže maminka pracovat nemusela a já nemusela být odpoledne v družině.

Chodila jsi na nějaké kroužky?

Bylo povinné náboženství. Chodili jsme do kostela, na první přijímání jsme chodili v průvodu a házeli jsme kytičky. A nejtípnější na tom bylo, že jsme chodili krást do domova důchodců pivoňky, abychom měli co rozhazovat.

Pak nějaké šití, myslím, že i nějaké vaření jsme mívali.

Jak jsi sportovala? Byla jsi na spartakiádě?

Bruslili jsme, jezdili jsme na kolech, hráli jsme volejbal. Na spartakiádě jsem byla taky. Měli jsme žluté tričko, modré trenky a krychle.

Chodila jsi na nějaké brigády?

Když jsme byli v Čerčanech na prázdninách, tak jsem chodila pomáhat kamarádce vázat snopy, aby se mohla jít se mnou koupat. Ale na brigády jsem nechodila.

Jaké noviny a časopisy se doma četly?

Běžně se kupovalo *Rudé právo*, pak se to trhalo na toaletní papír.

Co jsi četla ty sama?

Dívčí romány samozřejmě, foglarovky, *Kája Mařík*. A povinná četba, jak už jsem říkala. Takže třeba *Odvážná školačka* nebo *Čuk a Gek*. To mě ale nebavilo, neztotožnila jsem se třeba právě s *Odvážnou školačkou* ani na chvíli. Taky jsme četli hromadně v hodinách asi ve druhé třídě *Malého Bobše*.

Chodila jsi do veřejné knihovny?

Ano.

Co jsi poslouchala a na co ses dívala v televizi?

Samozřejmě jsme sháněli jazzové desky. V televizi nebyl moc velký výběr.

Chodila jsi do kin a divadel?

Chodila jsem do kina, nejradši na nepřístupné filmy. Do kina jsme chodili za korunu „lízat plátno“, do první řady. Od třetí řady, myslím, to bylo za tři koruny. Do divadla jsme chodili se školou hlavně.

Chodila jsi na výstavy a do galerií?

To jsme chodili spíš do muzeí, ale do galerií, to si nepamatuji.

Kam jsi chodila tančit?

Chodili jsme tančit, na čaje.

Pamatuješ si taneční?

Do tanečních jsem chodila na Žofině. Měly jsme lodičky, říkalo se jim atlasky, a pokaždé jsme si je musely nakřídovat, protože nám je kluci okopali.

Pamatuješ si první večírek?

My jsme moc nikam nesměli, protože rodiče byli puritánští. Na první večírek jsem šla v patnácti letech ke svojí kamarádce na Silvestr. Ta kamarádka měla samé jedničky a naši považovali její rodinu za takovou lepší, takže tam mě pustili. Byla tam s námi její maminka, která měla svého tatínka hodně starého, žijícího na Vinohradech, takže mu taky jela popřát a my jsme tam zůstali sami. Hrál tam Glenn Miller, tančilo se, popíjelo se a zvrhlo se to. Já jsem byla blbá. Pak se samozřejmě nic nedělo, tak jsem šla k doktorovi s tím, že jsem asi nastydlá, a já jsem byla tři měsíce těhotná.

Co třeba první cigareta?

To mi bylo asi šest let. Ségra kouřila tajně v kumbále a já ji načapala, tak abych to na ni neřekla, tak mi to cigáro dala taky. Pak jsem začala kouřit kolem šestnácti.

Jezdili jste na výlety?

Jezdili jsme často. Jezdili jsme třeba do Divoké Šárky nebo do Prokopského údolí.

Jaký byl vztah rodiny k církvi?

U nás nikdo nebyl žádný fanatik. Křtěni jsme byli, ale fanatik nikdo nebyl. Babička byla věřící, ta nás naučila se modlit, to patřilo k té době.

Jak jste prožívali Vánoce?

Zpívaly se koledy, navařila se sváteční jídla, rozkrajovala se jablka, házely se pantofle, dělali jsme papírové řetězy. Spíš se to prožívalo duševně.

Velikonoce?

To se chodilo s košíčkem, pomlázkou koledovat.

Slavili jste narozeniny?

Dostali jsme třeba dort a tím to haslo, žádné dary nebyly.

Jak sis vybírala povolání?

Já jsem chtěla jít na potravinářskou průmyslovku, kam jsem se nedostala, protože jsem nebyla dělnického původu. Abych se tam mohla potom přehlásit, tak jsem se přihlásila na cukrářku, ale pak jsem si pořídila kočárek a ke studiu jsem se nedostala.

Jaké bylo první zaměstnání?

Cukrářka v Repre.

Kdy jsi získala řidičský průkaz?

Dodnes řidičský průkaz nemám.

Kdy jsi měla první džíny?

Tenkrát jsem neměla džíny.

Šili jste na sebe?

Měli jsme tetu, která byla švadlena, ta nás oblékala.

Kdy jsi měla první podprsenku?

Tu jsem měla snad v šesté třídě.

Nosila jsi brýle nebo rovnítka?

Rovnítku jsem měla, vyndavací. Jednou jsem se probudila a rovnítku nikde, tak jsem se lekla, že jsem je spolkla. Pak jsem je našla pod postelí, ale od té doby už jsem je nenosila.

Používala jsi kosmetiku?

Tu jsem prakticky nepoužívala.

Co trvalá a barva?

Trvalou jsem měla už snad v patnácti letech.

Měla jsi skládací deštník?

Ty začaly později.

Co Tuzex?

Ten ještě, myslím, nebyl.

Vlastní rodina**Kdy, kde ses vdávala?**

1965 v Praze.

Museli jste se brát?

Ne.

Jak jste se seznámili s manželem?

Seznámil nás náš společný známý v Dejvicích. Bylo to druhého října 1962.

Jaké bylo povolání manžela?

Byl řidič nákladních vozidel.

Kdy se narodily děti?

1961, 1967.

Kde jste bydleli v době sňatku?

U mých rodičů.

Jak vypadalo vaše první samostatné bydlení?

První samostatné bydlení jsme měli v roce 1969. Měli jsme 1+1, upravený na 2+1, byl to služební byt, dělala jsem tam domovnici. V roce 1972 jsme si k sobě museli vzít těžce nemocnou babičku, a tak jsme se stěhovali zpátky tam, kde jsem se narodila, shodou okolností.

Jaké bylo vybavení domu/bytu?

2+1, ze kterého jsme udělali 3+1, dva balkóny, koupelna s teplou vodou, nejdřív naftové topení, potom plynové.

Měli jste automobil?

První auto jsme měli ojetinu, embéčko, asi v roce 1973. Potom jsme měli Tatru 603, pak žigulíka, pak novou Škodu 120. Pak až v devadesátých letech Peugeota 205.

Měli jste doma lednici?

Tu jsme měli asi od pětadesátého roku.

Pračku?

První pračku jsem pořizovala v roce 1962. Na jedné straně byla pračka, na druhé ždímačka. První automatickou jsme měli Tatramat myslím v roce 1973.

Kuchyňský robot?

Asi v sedmdesátém roce.

Sifonovou láhev?

Tu jsme měli taky hned nějak na začátku, tak nějak v pětadesátém.

Mikrovlnnou troubu?

Tu jsme dostali až v devadesátém šestém.

Myčku?

Tu jsem si pořizovala až před třemi roky.

Šicí stroj?

Ten jsem si přinesla dá se říct věnem. Šila jsem na děti. I na vnoučata.

Pletací stroj?

Ten jsem neměla.

Vysavač?

Já mám pocit, že jsme ho měli, až když jsme se sestěhovali s babičkou, v tom sedmdesátém druhém.

Rozhlas?

Ten jsme měli ještě předtím, než jsme se vzali.

Televizi?

Černobílou jsme měli myslím v šedesátém čtvrtém. Barevnou jsme si kupovali na půjčku, protože byly hrozně drahé, asi v sedmdesátém čtvrtém.

Gramofon?

Ten jsme mívali. Ten jsme měli snad ještě když jsme bydleli s našimi.

Magnetofon?

Ten jsme měli asi od toho sedmdesátého roku.

Video?

To jsem si pořizovala až sama, až v roce devadesát devět nebo dva tisíce.

DVD?

To jsem si koupila asi tři roky po videu.

PC?

Počítač jsem měla v práci, takže soukromý jsem si kupovala až v roce 2010.

Fotoaparát?

Těch jsme mívali několik, byly na černobílé fotky, ale všechny značky nevím. Měli jsme Olympus, Minoltu, ale dál nevím.

Kameru?

Ne.

Mobilní telefon?

Manžel ho neměl a já jsem si ho pořizovala v roce dva tisíce.

Kam jste jezdili na dovolenou?

Nejdřív jsme jezdili na Sázavu na chatu k mým rodičům, v roce 1979 jsme koupili vlastní chalupu v Kolečovicích u Rakovníka.

S dětmi jsme jezdili jenom do východního Německa, vzhledem k tomu, že jsme nemohli jezdit nikam jinam.

Taky jsme jezdili pod stan, do Jižních Čech, na zámky, do Konopiště k tetě, tam jsme bývali často.

Děti jezdily na pionýrské tábory každý rok. Bavilo je to. Asi ne proto, že by to byl Pionýr, ale proto, že tam měli kamarády.

Do jakých škol chodily děti? Respektovali jste jejich přání?

Syn se chtěl vyučit automechanikem, dělal strojní průmyslovku s maturitou na Praze 2. Dcera střední ekonomickou školu v Praze. Pak dělala VŠE. Respektovali jsme jejich přání.

Co jste četli?

Detektivky, romány, manžel rád četl cestopisy, časopisy jako 100+1 atd....

Co jste poslouchali a na co jste se dívali v televizi?

To byl jednoduchý výběr, byly jenom dva programy, které o půlnoci končily. Poslouchali jsme Beatles, Glenna Millera,...o víkendech v rádiu třeba hry, pohádky atd...

Chodili jste do kina a do divadla?

Chodívali jsme hodně do kina, ale na co, to už si nepamatuji.

Chodili jste na výstavy a do galerií?

Chodili jsme hlavně s dětmi do muzeí, Technické muzeum, Náprstkovo muzeum, Národní muzeum,...

Chodili jste na plesy?

Na ty jsme nechodili. Ani jsme moc nemohli, s malými dětmi. Jenom plesy dětí, taneční, maturitní plesy,...

Do restaurací, vináren?

To jsme vymetali. Když jsem dělala v Repre, tak tam byla vinárna, kde na mě manžel čekal, a po práci jsme tam chodili tancovat.

Jezdili jste na výlety?

Na letiště, do Koněpruských jeskyní...

Co jste četli, co děti?

My jsme četli třeba tu 100+1 a Vlastu, manžel kupoval asi patery noviny a všechny je pročítal. Děti *Ábíčko* a ještě spoustu dalších, ale nepamatuji si.

Hrála, hraje ve vaší rodině roli církev, resp. víra?

Ne.

Jak jste slavili Vánoce?

Slavili jsme je rodinné, asi jako každý. Lili jsme olovo, překrajovali jsme jablka, házeli jsme pantoflí,...

Jak jste slavili velikonoční svátky?

Klasické, barvila se vajíčka, pekly se mazance, děti chodily s pomlázkou,...

Narozeniny a svátky?

Slavívaly se, většinou jsme dávali praktické dárky.

Jak jste reagovali na první alkohol/cigarety vašich dětí?

Dcera nekouřila, ta to jenom zkusila. Syn do jednadvaceti nekouřil, pak se vrátil z vojny a zapálil si, tak jsem byla v šoku, býval zapřisáhlý nekuřák. Říkal, že s tím může kdykoli přestat, ale kouří dodnes.

S alkoholem jsme s nimi problém neměli, asi někde pili, ale spíš potajmu, protože se báli táty.

Jak se vám líbila hudba, kterou poslouchaly?

Bylo to úděsné. Poslouchaly Plastic people atd...

Kdy a jak odešly děti z domu?

Po svatbě.

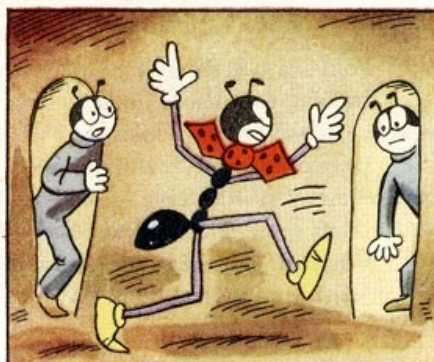
8 Obrazové přílohy

FERDA MRAVENEC PRACUJE PRO PĚTILETKU

Ondřej Sekora

*Pětiletka začne. Hola!
Nový úkol na nás volá.*

*Mravenci, co uděláte?
Cožpak zahanbit se dáte?*

*Uděláme velkou práci,
nejsmo přec jen pro legraci.*

*Budem dělat všichni spolu,
vystavíme velkou školu.*

*A tam všechny naučíme,
přeměníme, přeškolíme,*

*že pak budou jak my pilní,
jak mravenci svorní, silní.*

Obrazová příloha č. 1 – Ondřej Sekora: *Ferda Mravenec pracuje pro pětiletku*.
Mateřídouška, 1. ledna 1949

Zdroj: Ferda Mravenec pracuje pro pětiletku. *Padesátá léta* [online]. [cit. 2017-04-17].
Dostupné z: <https://goo.gl/KgRWgD>

Obrazová příloha č. 2 – Bohumil Říha: *Honzíkova cesta*, vydání z r. 1964. Obrázek na obálce se dodnes prakticky nezměnil.

Zdroj: osobní archiv autorky

Obrazová příloha č. 3 – Titulní strana časopisu *Mateřidouška* z roku 1955.

Zdroj: Jedno číslo MATEŘIDOUŠKY – 11. ročník – 1954-55. *Staré dětské časopisy* [online]. [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: <https://goo.gl/hWcLPN>

Obrazová příloha č. 4 – Vlevo *Kulišáci a bílá paní* (1964), vpravo *Rychlé šípy běží za hradním strašidlem* (1971). Foglar řadu příběhů *Kulišáků*, které tvořil pro *ABC* v době, kdy nemohl psát své *Rychlé šípy*, později použil v *Rychlých šípech*.

Zdroj: *Kulišáci. Stránky o Jaroslavu Foglarovi* [online]. [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: <https://goo.gl/v9QRmf>

Obrazová příloha č. 5 – Olga Čuříková ve studiu televizního pořadu *Vlaštovka*

Zdroj: Ve věku 83 let zemřela Olga Čuříková, moderátorka slavné *Vlaštovky!*. *Frekvence 1* [online]. [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: <https://goo.gl/RF9DiU>

Obrazová příloha č. 6 – Kluk a kometa (1964). První hraný díl *Večerníčku*.

Zdroj: Kluk a kometa. *Česká televize* [online]. [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: <https://goo.gl/mglfKS>

Obrazová příloha č. 7 – *Cesta do pravěku* (1955)

Zdroj: *Cesta do pravěku* [film]. Režie Karel Zeman. Československo, 1955.